

Optica

Leto II

1930/31

Štev. 6

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100—. Posamezna številka Din 10—. Naročniki na redne publikacije prejema list kot dopolnilo h knjigam brezplačno. — Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta šte. 3.
Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

Vsebina 6. številke:

(Maj)

Pero Pajk: Misel in čuvstvo.

Jože Kranjc: Pravljica iz dvajsetega stoletja.

Dora Gruden: V poletni noči.

— Sonet na Tupelče.

— Tri želje.

— Mitos na Produ.

Gabriele d'Annunzio: Delfin.

Vladimir Bartol: Pogovor o poslednji karti.

Poročila.

Razno.

Iz založbe in uredništva.

MISEL IN ČUVSTVO

PERO PAJK

I.

Malo ve o zadevah človeškega duha, kdor prisoja edino važnost v umetniškem ustvarjanju le kakemu neznatnemu delu človeške duševnosti. Dobe, ko je veljalo geslo, da je v razumnosti bistvo lepote, so že zdavnaj minile. Danes ljudje pretiravajo rajši v nasprotno smer in trdijo, da je v umetnosti čuvstvenost prva in zadnja stvar. Nedvomno je čuvstvo odločilnejši del umetniškega ustvarjanja, vseodločilno pa tudi čuvstvo še ni.

Umetnina se obrača na vsega človeka, udejstvuje vse njegove zmožnosti, umetnik ustvarja iz celote umetniškega doživetja, ki v njem sodelujejo najbolj raznovrstne sile in sestavine. Opazovanje in domišljija, čutnost in duhovnost, napetost in lagodnost, občutljivost in zbranost, vztrajnost in gibljivost in še druga nasprotja v sposobnostih in stanjih se pri umetnikovem ustvarjanju ujemajo in celo podpirajo. Tako tudi pri razumu in čuvstvu ne gre za to, da bi enega izmed obeh zatrl; gre le za to, da se misel in čuvstvo med seboj uravnovešata. Preostra misel ne sme ubiti čuvstva in neumestna čuvstvenost ne okrniti misli. Drug drugega morata dopolnjevati.

Čuvstvo sicer res, kot je že poudarjeno, prevladuje. Vselej zahtevamo od umetnika predvsem velike čuvstvene sile. Priznavamo umetnine, pri katerih se ne da govoriti o miselnih podlagah, ampak le o čuvstvenih. Vsekakor je pa taka umetnina močno primitivnega značaja. Največje umetnine nastajajo le takrat, kadar sta obe ti duševni zmožnosti visoko razviti.

Razum in čuvstvo se nam javljata kot dve sili, ki delujeta nasproti in se med seboj uničujeta. Misel razkraja, osamlja, gradi členovito, osvetljuje jarko, se nagiba v umerjenost, v hlad. Čuvstvo spaja, zabrisuje meje, valovi, se izmika. Toda ti dve odbijajoči se sili se v najpomembnejših umetninah medsebojno krepita, stopnjujeta in družita v harmonično celoto. Svet misli in svet čuvstva rasteta drug iz drugega in drug v drugega. Misel izvira iz čuvstva in čuvstvo iz misli, pravitako se oboje povrača. Drug v drugem dobivata veličino in pomen. Čim močnejše je čuvstvo, tem globlja je misel; čim jasnejša je misel, tem čistejšee je čuvstvo.

II.

Razum in čuvstvo sta v ustvarjanju enako neobhodno potrebna. Vendar so umetnine, pri katerih je glavni poudarek na čuvstvu, druge, pri katerih je ta poudarek na misli. V pesništvu sta najizrazitejši skrajnosti v tem oziru tisti dve pesniški vrsti, ki ju imenujemo lirična pesem in epigram. Obe imata običajno kratko, zgoščeno obliko. Čista lirika ni nič drugega,

kot umetniško doživetje, sproščeno v besedi na ta način, da nam ta beseda neposredno zbuja čustveno valovanje tega doživetja. Glavni znak in merilo lirične pesmi je vselej čustvo, točneje rečeno občutje, ki plava nad vsakim posameznim verzom in nad vso pesmijo kot nekaj nedoločljivega, lahnega, nežnega in vendar silnega. Občutje v lirični pesmi je skrajno enotno, ubrano v ritmu, melodiji, podobi in stavku; pesem se zdi, kakor da je ustvarjena iz celega, iz enega kosa, je

tihotna kakor spev,
ki vsak odmev
ubranost mu premoti.

(O. Župančič.)

Lirika je torej čustveno strnjena. Nasprotno je pa epigram zlasti in skrajno miselno osredotočen, a seveda preko misli meri na čustvo. Epigram obrača pozornost na kako posamezno stvar ali osebo in preseneča z nenavadnim koncem. Bistvena znaka sta napeto pričakovanje in njemu sledeča razrešitev. (Sorodna je uganka: vsebuje napetost, ki pa se izproži v razrešitev že izven uganke.) Epigram ima dandanes po navadi šaljivo in zbadljivo ost, ki pa ni nujna; stari grški epigrami, ki so bili često v dobesednem pomenu napisi (epigram = napis), so prav tako tudi resni in hvaleči kakor šaljivi in grajajoči.

V eni kakor v drugi izmed obeh pesniških vrst so ustvarili najpomembnejše le duhovi, pri katerih so bile obenem razumske in čustvene energije močno razgibane. Velika lirika ne zahteva le bogatega čustvenega življenja, ampak tudi miselno sposobnost; da, brez miselnega bogastva ni velikega čustvenega bogastva. Toda lirik lahko misel zabriše, pretrga, zatre — tako celo poveča sugestivnost pesmi.

V epigramu pa mora biti misel čim določneje izluščena in izklesana; neposredni čustveni drhtljaj je v njem zatrt. Toda kakor v liriki vselej močno odseva miselni svet, tako nasprotno epigramatika in vsa miselna poezija zahteva silnih čustvenih vzmeti. Misel, ki je samo misel, je neplodna. Ni važna novost misli, važna je njena doživetost. Epigram napravi na nas močan vtis, kadar čutimo, da izvira iz globine celotnega doživetja in je razum le posrednik in oblikovatelj, ne pa edini tvorec. Taki epigrami so Prešernovi resne in zbadljive vsebine. V epigramu »Pevcu« dojemamo globino tragičnega spoznanja.

III.

Kdor vidi globlje, ve, da ni samo čustvenost, kar se v umetnini odteguje razumu. Ni toliko važen tu zunanji svet, kolikor sega v umetnost, svet, ki je neposredno dostopen le čutom; važno je poudariti, da človek niti s čutno niti z miselno niti s čustveno sposobnostjo, niti s sodelovanjem vseh treh ne dojame vsega, kar je obseženo v umetnini. Nad zakoni vidnega sveta in nad duševnimi zakoni razuma in srca vlada namreč v umetnosti še neki svojstveni, zagonetni red, neka neopredeljiva popolnoma duhovna zakonitost. Poprejšnemu bolj slučajnemu nasprotju med mislijo in čustvom lahko tu postavimo neko bistvenejše, pomembnejše nasprotje: nasprotje med doumljivo in nedoumljivo stranjo umetnosti. V umetnini je nekaj, kar se ne da do zadnjega razložiti, in prav tu se začenja globina in pot do prave skrivnosti lepote.

Ta razlika med doumljivim in nedoumljivim oddaleč nekako spominja na razliko med razumom in čuvstvom, ni pa eno z njo. Čuvstvo je bliže nedoumnemu, ni pa vselej nedoumno. Kljub temu morda tudi pri tem novem nasprotju lahko govorimo o razumu, le v nekem širšem smislu, in v tem širšem smislu imenujemo vse razumno najboljše s tujko r a c i j o n a l n o. Racionalno je torej vse, kar lahko jasno določimo in v splošnih pojmih opredelimo, vse, kar lahko miselno očrtamo in izrazimo, torej ne samo miselni svet, ampak tudi čutni in čuvstveni svet v vsakdanjih odnosih. Preko racionalno dostopnega išče človeški duh v zagonetno, nikdar do konca izčrpano i r a c i j o n a l n o dno umetnine. To nedoumljivo daje umetnini življenjski pečat in skrivno znamenje višjega smisla. Umetnina, ki nima iracionalnega žarišča, ni umetnina. »Čim bolj neizmerljiva in razumu nedostopna je pesniška tvorba,« pravi Goethe v pogovorih z Eckermannom, »tem boljša je.«

IV.

Najsilnejši prodor v svet iracionalnega pomeni delo F. M. Dostojevskega, ki tvori v tem oziru pravo razdobje. Umetnik pred njim je n. pr. prikazal razvoj kakega junaka. Njegova naloga je po navadi obstajala v tem, da je izpričal nujnost tega razvoja in ga raztolmačil. Tako in tako je prišlo, in nič se ne čudimo, saj je moralo tako priti. Konec razveže zgodbo in ji vzame negotovost. Kar je bilo v začetku zapleteno, je zdaj razpleteno, kar je bilo prej temno, je zdaj jasno. Pisatelj je v drami razrešil dušeslovno uganko; po navadi vemo, kako jo bo razrešil, še preden preberemo knjigo.

Drugače pa je pri Dostojevskem. Njegovi značaji so popolnoma iracionalni. Nikdar ne moremo naprej izračunati, kaj se bo zgodilo. Dostojevski vsak hip preseneča. Zgodi se prav tisto, kar se nam zdi najmanj mogoče, česar ni nihče pričakoval. Dogodki so prav za prav neutemeljeni, pa nas prepričujejo in jim najgloblje verjamemo. Čutimo, da v njih snuje usoda.

Pri Dostojevskem doživimo iracionalne osnove umetnosti in vsega duhovnega bolj kot pri kom drugem. Tu nam tudi postane razvidno, da iracionalno ni istovetno s čuvstvom. Nekje sem bral pravilno trditev, da so Besi najmrzlejši, najabstraktnejši, najbolj brezčuvstveni roman; — in vendar, kako silno prevzamejo!

Umetnina raste iz nedoumnega. Kljub temu ni človeku, ki jo doživi, nič nejasnega v njej: skrivnost sama govori.

PRAVLJICA IZ DVAJSETEGA STOLETJA

JOŽE KRANJC

V teh žalostnih dneh, ko je vojska minila in se je svet začel nanovo oboroževati, je živel čevljar Jeronim. Mlad je bil, dvajset let star, pa se je oženil, ker je Reziko iz sosedne vasi tako rad imel, da ni mogel več sam spati. Delal je pridno in vse bi bilo prav, da ga niso razmere na kmetih, kjer je bilo čevljarjev ko listja in trave, privedle v mesto,

kjer je vladal knez Dobrodušec v veliko zadovoljnost svojih podložnikov. Kar na vozičku je peljal svoje bogastvo: čevljarski stolček, mizico, blazino, dreto, par škrapetov, ženo in dvoje otrok, ki sta v dveh letih prišla na svet. Kakor je bil majhen, je bil vseeno močan. Kodrasti črni lasje so mu padali čez lica, sive oči so zadovoljno gledale pred se na belo cesto, ki se je vlekla čez polja, vlekel je voz, zraven pa je pel, saj si je mislil, Bog mi da srečo, usojeno je tako. Žena je nekaj časa pehala, nekaj časa hodila poleg njega, nekaj časa pa se je vozila, posebno, kadar je bilo navzdol. Tudi otroka je nadojila vmes in nič je ni skrbelo. Slabše, kot je bilo, si je mislila, ne more biti, mož pa je mlad in čvrst. Da bi le prijazno stanovanje dobila, pa bo. In tako sta na večer prišla pred mestno stražo.

Brkat stražar je snel sulico z rame, prijel jo je v roko in jo postavil počez čez cesto.

»Stoj!« je zavpil.

Ko se je Jeronim ustavil, je oni potegnil iz žepa cigareto, prižgal jo je in puhnil dim v večerni somrak, zakašljal je, se potprepljal po rejenem trebuhu in vprašal:

»Kdo si človek, in od kod?«

Jeronim, ki se je sprva ustrašil, je prišel k sebi. Priklonil se je skoro do tal in rekel:

»Pozdravljeni gospod, in hvala vam za lepe besede! Jaz sem Jeronim, čevljar, prihajam iz Hude vasi v to lepo mesto, da služim knezu in šivam meščanom podplate!«

Tako je rekel in pokazal dreto. Stražar je pokimal. Ni vedel prav, kaj naj stori. Zato je naročil, naj Jeronim počaka, sam pa je šel v svojo hišico k telefonu in se dolgo razgovarjal. Ko se je vrnil, je snel zlato čelado s plešaste glave, razprostrl je roke in vzkliknil:

»Bodi zdrav, mladi meščan, in Bog daj tvoji ženi rodovitnost, našel si milost v knezovem srcu. Pojdi takoj po tej-le poti in ko prideš do velike palače, ki je vsa rumena, se obrni na desno. Dospel boš do hišice, tam je tvoje stanovanje!« In mu je stisnil roko. Jeronim pa se je spet zapregel in je našel vse tako, kakor mu je bilo povedano.

Stanovanje je bilo knezova last, Jeronim je moral plačevati mesečno zanj dvesto dinarjev. Saj jih je lahko, ko je šival in krpal po ves božji dan in še zvečer, ko je zagorela električna luč. Tudi knezu je delal in vsem, ki so stanovali v prelepi palači. Žena pa je prala dvorjankam in meščankam svilene spodnjice in nič več ni trpela lakote. Tudi rodila sta leto za letom, Jeronimčka za Jeronimčkom, sina za sinom, same vojake, knezu v slavo in čast.

In tako so tekli dnevi in leta. Jeronim se je staral. Prvi sivi lasje so belili njegovo glavo. Že ni mogel več dosti delati sam, otroci so šivali pod njegovim vodstvom. Tudi žena je dobivala gube v obraz. Napočila je pač jesen, ko človeško telo odcvete.

Zgodilo pa se je, da je knez prodal nekaj svojih hiš, med njimi tudi hišico, v kateri je stanoval Jeronim.

Nekega dne se je pred Jeronimovo hišico ustavil avtomobil, ves belo poslikan s prekrasno streho. Iz nje je stopil, napravljen v svilo in brokat,

otkan v zlate čipke novi lastnik, ravnatelj Oklopne banke, mlad, pa izobražen in zelo bogat človek.

Izstopil je in šel naravnost v hišico. Sredi sobe se je ustavil, povohal, potegnil stekleničico s kolonjsko vodo, pritisnil si jo je na nos, nato pa je dejal:

»Vi ste čevljar Jeronim?«

Jeronim, ki je prav tedaj ležal na leseni postelji, je skočil kvišku, zagrabil za usnjeni predpasnik in je začel brisat klop pri peči. Vmes pa je govoril:

»Da, jaz sem! Pa sedite, gospod, bom takoj umeril.«

Gospod pa je odkimal:

»Ne. Ne boš mi meril podplatov. Prišel sem, da ti povem: ta hiša je moja, kupil sem jo, še jutri se izseliš.«

Jeronim ga je začudeno gledal. Gledal ga je in mislil: menda se je zmotil, pa je dejal:

»Motite se, gospod. Ta hiša je moja.«

Seveda se je gospod grozovito začudil. Iz žepa je potegnil listino iz pergamenta, razprostrl jo je, vso okrašeno z zlatimi pečati in jo pomolil čevljarju pod nos, rekoč:

»Beri! Sam knez je podpisan, kdo se bo prepiral s teboj. Če ne greš zlepa, te sodno izselim, pa mirna Bosna.«

Seveda Jeronim ni poslušal z odprtimi ustmi. Sklical je otroke, ženo in še psa, ki ga je redil, in je krepko povedal:

»Ta je pa lepa! Dvajset let sem plačeval, vsak mesec po dvesto dinarjev, sedaj pa taka reč.«

Gospod je začel mahati z rokami, razburil se je, ves rdeč je postal v obraz in je vpil:

»Neumnež! Najemnino si plačeval, ne hiše, bedak. Ti že pokažem! Na vse zgodaj boš šel ven, da veš!«

In se je obrnil ter se odpeljal.

Jeronim pa je stopil na prag, pridušal se je in zavpil za njim:

»Figo, če češ!«

Nato pa se je oblekel v nedeljsko obleko in se napotil naravnost v palačo.

Potrkal je. Stražarji so mu odprli in ga peljali v notranje hrame.

In že je bil v sobi samega kneza.

Ta je sedel na zlatem prestolu, obdan od mladih deklet, zavitih v prosojne tančice, plesale so pred njim in kazale svojo lepo rast. Res, silen pogled! Vmes pa je igral radio najlepše pesmi, kar jih premore svet.

Jeronim se je sprva začudil, pa je bil že toliko star, da se ni nič kaj brigal za vse to.

Možato je stopal po parketih naravnost proti prestolu.

Godba je onemela.

Plesalke so posedle po divanih, se začele posipati z rožnato moko in si rdečiti ustnice.

Knez je vstal. Velik, ogrnjen v bel plašč z zlato krono na glavi, z dolgo sivo brado, si je nataknil očala in radovedno pogledal po dvorani. Ko

je Jeronima spoznal, je sedel nazaj, se z glavo naslonil na zlati obrobnik in je smehljaje prašal:

»Kaj pa je tebe prineslo, Jeronim?«

Jeronim se je postavil ko mlad vojak, napel je prsi, raztegnil roke, potem pa se je odkril in povedal:

»Slišal sem bil takrat, da si dober in da je pravica edini tvoj zakon. Pa sem prišel s svojo ženo pod tvojo oblast in ti si mi hišo ponudil, se spomniš? Leto za letom sem ti plačeval po dvesto dinarjev na mesec, letos že dvajseto leto, knez. Računaj, knez! Komaj desettisoč dinarjev je vredna, niti kopalnice nima, ne plina. Ali je nisem plačal?«

Tako je razvneto govoril Jeronim in veroval v kneza.

Knez je vzel nalivno pero iz žepa, potegnil je papir in začel računati. Brž je dognal. Pokimal je s svojo dobrotljivo glavo:

»Jasno, človek, da si jo plačal.«

»Nu!« je pojasnil Jeronim. — »Zakaj pa si prodal hišo, da me mečejo ven?«

In je povedal, kaj se mu je zgodilo.

Knez se je sprva začudil. Potem pa je planil kvišku, pritisnil na gumb ob prestolu in priklical služabnike.

Ko so pritekli, je zavpil:

»Zakaj mi niste povedali, potepuhi, da Jeronim ni zastoj stanoval?«

Služabniki so stopili v krog in se posvetovali. Nato je eden izmed njih stopil h knezu in razložil, da so mislili zvišati kneževske finance, da je bila napeljava vodovoda zelo draga, pa baterije za radio da tudi niso zastoj.

Knez se je pomiril. Milost se mu je razlila v obraz, ko je odslovil služabnike in jim dejal:

»Glejte, da ne delate več po svoji glavi. Pri meni je glavno pravica, pa amen!«

Nato je pokimal Jeronimu. Ponudil mu je sedež med plesalkami. Tudi cigareto mu je dal, potem pa je ukazal, naj privedejo ravnatelja Oklopne banke.

Brž je vstopil le-ta.

Priklonil se je in nasmehnil. In ko je zvedel, za kaj gre, si je privihal brke in je dejal: »O, svetli knez! Ta človek je bil samo najemnik. Najemnik pa je zato na svetu, da plačuje. Najemnina ni kupčija.«

»Ali ni dajal v denarju?« je vprašal knez, ki ga je že spreletela jeza pri takem odgovoru.

»Seveda je. To je bilá vendar njegova dolžnost!«

In tedaj se je knez zares razsrdil. Dvignil je roko in jo spet spustil, da je padla na naslanjalo, potem pa je zaklical:

»Kaj slepomišiš? Bi li rad izrabil mojo pozabljenost, a? Plačeval je v denarju, plačal je pol preveč — sedaj pa, da bi mu še hišo vzeli?«

Vzel je žezlo. Zamahnil je z njim po zraku in zatrdil:

»Hiša je njegova. Mir! Ne trpim krivice!«

Ravnatelj pa se je še kar upiral. Dopovedoval je nekaj o obrestih, o premoženju in se celo izpozabil, da je udaril z nogo ob tla, tako grdo, da ga je dal knez vreči v ječo.

Jeronim je zavriskal, kar tekkel je proti domu. Ves vesel je zbral družino, poslal po vina in klobase, še mene je povabil. Jaz pa nikakor nisem mogel priti na to gostijo, ker sem prav tedaj pisal to pravljičico.

V POLETNI NOČI

DORA GRUDEN

Konture negibne samotnih cipres
na nočnem obzorju,
cesta srebrna — čudo z nebes,
razlita po morju;
razneženo splava po njej hrepenenje
v pokojnost noči,
na produ morjá tihotno šumenje,
ko da v snu govori.

Iz parka se z žarom prelivajo v noč
zvoki opojni:
kot smeh pritajen — zdaj vzdih stokajoč,
zamirajo v noči prosojni;
ko da živec mi slednji je struna napeta,
življenje prečudežen molk:
od zvokov vsa toplo, skrivnostno prežeta,
medlevam razžarjenih rok...

SONET NA TUPELČE

DORA GRUDEN

Moj slavni brat tako-le je dejal:
»Naravnost čudovit je ta teran« —
(zanj dušo vragu bi prodal) —
»bogmè, zaslužil si sonet, Tonin Abrám!«

Pa če ostalo bi le pri besedi,
dovoli brat, da jaz sonet izprožim;
čeprav ne bo sonet ta čisto v redi —
vsaj trudim se, da ga po moči zaokrožim.

Teranček mene, to se ve, da ni navdušil,
na ženski ni, v dobrotah tacih se spoznati,
jaz bolj slavim gostiteljev pristrčnost:

kdor v Tupelčah, pri Abramu je ni okusil,
ta nič ne ve o kraški duši zlati;
ne ve, kaj kraška sta dobroti in domačnost.

TRI ŽELJE

DORA GRUDEN

Tri želje imam,
edino so moje bogastvo;
v zameno jih dam
za vsako beraško cesarstvo.

Prva želja — ni baš skromna, ne;
ker ptičjih peroti si vneto želim:
če krila imam, se dvignem nad vse,
kar brani, da svoje življenje živim;
v svobodnem razmahu sinjine preletam,
ne gnjavi mi duše plazeči zemljan;
svobodno si sanje v girlande spletam
in pojem Lepoti — če krila imam.

Tri želje imam,
edino so moje bogastvo;
v zameno jih dam
za vsako beraško cesarstvo.

Druga želja — bila bi kaj skromna,
če vsem bi enako bil Bog darežljiv;
da pala bi z néba mošnja ogromna,
denarcev pa v njej zaklad neusahljiv:
bi ž njimi dobrine si vse prisvojila,
kar sanja si vroče jih reven zemljan;
in vseh bi slasti se kupljivih navžila,
bi pela Življenju — če denarcev imam.

Tri želje imam,
edino so moje bogastvo;
v zameno jih dam
za vsako beraško cesarstvo.

Tretja želja — nad vse bi ponižna bila,
če v srcu samotna bi vzknila;
a spremlja jo dvoje prešernih sestrá,
med njiju sem željo si tretjo vsadila:
za mojo ljubezen pogumnega fanta,
pa bodi tako še mi skromen zemljan;
bi pesmi rodila ko grozdja trta,
če krila, denarcev — in fanta imam.

Tri želje imam,
edino so moje bogastvo;
v zameno jih dam
za vsako beraško cesarstvo.

MITOS NA PRODU

DORA GRUDEN

V solncu leži,
na produ peščenem lepa Venera.
Kam upira sanjave oči?

V solncu leži,
na produ peščenem lepi Apolo.
Kam upira pogumne oči ?

Oči sanjave govore:
Lep si Apolo pogumnih oči —
so biseri kaplje, ki na tebi bleste?

Oči pogumne govore:
Lepa si Venera sanjavih oči,
bi dala jih meni — bi dala vse?

In oči vabijo želeče:
Vidiš za nama senčnati gaj? —
joj, vroče je, vroče ...

In oči vabijo zbegávo:
Vroče, res — a glej pred nama morjé,
blažilne vodé širno planjavo ...

Iz gaja kliče Pan:
Kostanjev senca tu je globoka —
oj greh je, goreti zaman!

Iz morja kliče Sirena:
Tu, v objemu valov je hladnó,
tu si utešiš bolečino plamena!

DELFIN

GABRIELE D'ANNUNZIO

Na obali so ga vsi imenovali Dalfino; in to ime je bilo kakor nalašč zanj, zakaj kadar je bil v vodi, je bil res podoben delfinu. Hrbet je imel skrivljen od vesla in ves ožgan od pripeke pasjih dni, glavo debelo in volnasto. Noge so mu bile nečloveško gibke in prav tako roke, zato je delal premete, prevrate, preskoke, da je človek moral osupniti. Treba ga je bilo samo videti, kako se je s krikom strmoglavil s forronske kleči kot morski orel z bijočimi perutmi, in se čez čas prikazal dvajset sežnjev dalje iz zelene vode s tisoč svetlimi očesci, ki so se odpirala solncu. Treba ga je bilo videti! A še lepši je bil, kadar je stal na ladjici in se oklepaj jambora. Jug je žvižgal med vrvmi in rdeče jadro se je napenjalo, kot

da se bo raztrgalo. Vihar je tulil pod njim, da se je zdelo, da ga hoče zadušiti.

Ni imel ne očeta ne matere. Materi je bil vzel življenje on, ko se je rodil. Neke jesenske noči pred dvačsetimi leti. Očeta je požrlo morje, tako pod večer, ko je jug rjovel kakor sto volkov in nebo na zahodu rdele kot kri.

Zato je ta neskončna, širna voda imela zanj čudno privlačnost. Poslušal je prelivanje valov, kot da nečemu prisluškuje, govoril je z njimi, kakor je nekdaj govoril z očetom, o navalu ljubezni, z otroško nežnostjo, ki se je spraščala v divje pesmi, ki jih je kričal na vse grlo ali pa v dolge popevke, polne otožnosti.

»Tu spodaj spi oče«, je rekel nekoč Zarri, »in tudi jaz pojdem za njim. Čaka me. Vem, da me čaka: včeraj sem ga videl.«

»Videl si ga?« je dejala Zarra in razprla dvoje oči, črnih kakor gredelj ladje.

»Da, tu zadaj za onim rtom, kjer je morje kakor olje, gledal me je, gledal.«

Dekletu je stekel val strahu po telesu.

*

Kakor ponosna zver je bila ta Zarra. Visoka in vitka kakor drevo, gibka kot panter, s kačjimi zobmi, s škrlatnimi ustnicami, s prsi, ki so mešale človeku v kri besno željo, da bi grizel, in se mu je krčila koža na prstih, pri svetem Frančišku zaščitniku!

Z Dalfinom sta se imela rada že od nekdaj, odkar sta se skupaj igrala v pesku, se dolgočasila z raki ali pa bredla po sinji vodi. Tisočkrat sta se poljubljala spričo solnca in neba; in solncu in morju sta tisočkrat metala svoj mladostni spev.

O lepa, močna, drzna mladost, utrjena v slani vodi kakor jeklena ostrina.

*

Zarra je čakala, kdaj se vrne. Vse večere, ko se je nebo za Maiello upijanjal in so se v vodi začeli užigati višnjevji odsevi.

Ladje so se prikazovale daleč, daleč izza rta v gručah kakor ptiči. A Dalfinova je rezala morje pred vsemi, sloka, hitra, rdeče jadro je bilo polno vetra, ki je bil kot ljubezen. In Dalfino je stal na kljunu trdno kakor granitni steber.

»Ohe!« je zavpila Zarra, »Dober lov?«

Vrnil ji je glas; galebi so se v gručah dvignili iznad čeri in vpili. Po vsej obali se je širil hrup ribičev in vonj morja.

Vonj morja je opajal oba. Včasih sta si zrla dolgo v oči kakor začarana. Ona je sedela na robu ladje, on pa se je iztegnil po deskah na dnu ob njenih nogah. Valovi pa so tekli in peli o njiju, valovi zeleni kakor neskončna trata v maju, ki jo kodra veter.

»Kaj imaš nocoj v očeh, Zarra, kaj?« je šepetal Dalfino. »Prisegel bi, glej; ti moraš biti ena od tistih čarovnic, ki so na visokem morju, daleč, daleč, in so pol ženske, pol ribe; moraš biti ena od tistih, ki človeka spremene v kamen, kadar zapoje, in ki imajo lase žive kakor kače, res. Nekega večera se boš tudi ti spremenila v čarovnico in boš skočila v morje in me boš pustila tu začaranega ...

»Norec!« mu je odgovorila s stisnjenimi zobmi in razprtimi ustnicami, mu divje zagrebla roke v lase in ga držala tako pred seboj, da je drhtel kakor leopard v verigah.

Valovi so vonjali vse močnejše kot po navadi.

*

Neke poletne zore je šla tudi Zarra na lov. V belem zraku je plala svežost, ki je vlivala v kri prijeten mraz. Vso obalo so zakrivale megle. V hipu je samotni žarek predrl meglo kakor zlata puščica kakoga boga, za njim so prišli drugi, cel šop luči. Zdaj so se škrlatne žile, vijoličaste pege, trepetajoče rožnate proge, blede oranžasti kosmiči in sinji zavoji zlivali v presenetljivo sozvočje barv. Megle so izginile, kot da jih je odkrtačil veter; in solnce, podobno krvavemu očesu, je žarelo nad višnjim morjem, ki je gnalo mirne široke valove. Jate galebov so vpile, da se je njih krik slišal kot človeški krehot in so brazdale vodo s svetlo širino svojih kril.

Ladja se je ogibala vetru in plula povprek na valove. Nenadni tresljaji so ji dajali videz, kot da je živa.

»Poglej!« je rekla Zarra Dalfinu, ki je vodil ladjico s pomočjo škiljastega Ciatta in Pacchijevega sina. To sta bila dva črna dečka, močna kot železo. »Poglej te male hiše na bregu; podobne so jaslicam botre Gnese.«

»Res!« je v nasmeihu mrmral škiljavec.

A Dalfino je stal pri miru: gledal je plutovino, ki jo je plavila sinja voda; kosi so se počasi gibali.

»Kako lepega sina ima botra Gnese, kaj? Zarra?« je izpregovoril končno z lahno zasmehljivim nagibom glasu in ji zasadil v obraz svoje oči, ki so bile kot oči morskega psa.

Dekle je brez strahu vzdržalo njegov razbeljeni pogled, a se je vzgriznila v spodnjo ustnico.

»Bo že res!« je odvrnila z raztresenim obrazom in se obrnila, da bi videla brodovje galebov pod nebom.

»No, in naprej, no! ... In potem, kako lepo obleko ima ta financar, z rumenimi našivi; pero za klobukom in meč ... res ... jaz pa ...«

Zarra se je bila nasladno zleknila na hrbet, grudi so se ji napenjale, ustnice je napol zaprla, lasje pa so ji vihrali v vetru.

»Sveti Francišek zaščitnik!« je mrmral med stisnjenimi zobmi ubogi Dalfino, ko je čutil, kako se mu vse meša ob pogledu nanjo. »Obračaj, škilež, obračaj!«

*

A financar je res hotel dobiti nož v vrat. Kadar je šla Zarra mimo njega, ji je vedno vrgel kako dvorljivo besedo, si vil drobne brčice in polagal zapestje na ročaj meča. Zarra se je smejala; nekoč se je celo obrnila nazaj.

»Kri je rdeča,« je govoril Dalfino z obrazom, temnim od skrivnosti, kadar je sin botre Gnese šel ošabno, s puško na hrbtu mimo njega pred ladjami, ki so ležale v vrsti zasidrane.

Nekega večera, prav pod konec julija, nekega večera se je res videlo, da je kri rdeča.

Solnce je zahajalo v požaru oblakov; in pripeka je ležala nad obalo kakor pokrov iz žareče kovine; zagoni juga so udarjali od časa do časa na obraz kakor ognjeni jeziki, plima pa je bila ob čeri, se penila in šumela, da se je zdelo, da preklinja.

Nasproti carinarnice so smolili novo ladjo očeta Cardilla: duh po katranu se je širil po vsem bregu.

»Spet sem ga videl, veš, Zarra,« je rekel Dalfino grenko. V njegovem srcu, močnem kakor granitne čeri in širokem kot morje, se je mešalo praznoverje s sovraštvom in ljubeznijo; višnjevi valovi so ga klicali neodoljivo, usodno, a zdelo se mu je, da tudi tam spodaj ne bo imel miru brez maščevanja.

Oh Zarra, Zarra, tudi Zarro so mu ukradli!

Stala sta tiho in poslušala žuborenje valov ter vdihavala duh katrana. Ni imel poguma, da bi ji rekel besedo: z mračnim očesom je strmел, ponižan, nepremičen kakor kip.

»Ubogi moj čoln!« je zamrmral in potrepljal črni, leseni bok, ki se je z njim vred zaupaval sto viharjem, ne da bi se kdaj razbil. V očeh so se mu svetlikale solze kakor otroku.

»Zbogom Zarra, grem.«

Poljubil jo je na usta. Potem se je spustil po pesku v tek proti carinarnici. Kri mu je zadivjala. Dobil je financarja prav pod svetiljko; planil je nanj odzadaj kakor tiger in mu z enim mahom prerezal grlo, ne da bi mu dal časa za en sam »Jezus Marija«.

Ko so pritekli ljudje, se je zagnal v morje, se boril proti divjim konjem podobnim pošastim, izginil, se spet prikazal v divjem naporu svoje nadčloveške gibkosti. Čez čas so ga spet zagledali na penastih vrhovih valov, kako se je prikazoval in izginjal kakor delfin, in se polagoma za vekomaj izgubil v negotovem mraku med sikanjem juga in med obupnimi kriki botre Gnese.

Prevedel Mirko Javornik.

POGOVOR O POSLEDNJI KARTI

VLADIMIR BARTOL

Po večerji sem šel na postajo. Robert Nigris mi je pisal, da se spotoma oglasi v Ljubljani in pusti svoje stvari pri meni. Dòma ni imel. V Trstu sva obiskovala isto gimnazijo. Bil je nekaj let starejši od mene in temu primerno tudi par razredov pred mano. Gotovo bi se ne bil veliko menil zame, da nisem imel nekaj sestričen, ki so vzbujale v njem zanimanje. Da bi še bolj utrdil svoje vezi z njimi, se je sem ter tja »ponižal« in se spustil z mano v daljši pogovor. Na tihem sem ga sovražil in občudoval obenem. Bil je lep, visok fant z vranje črnimi lasmi in rjavimi, žametnimi očmi, s katerimi je umel nevarno operirati med ženskim svetom. Pri sebi sem ga bil, nemara iz zavisti, obsodil za plitveža in puhloglavca. S tem vtisom sem se tudi ločil od njega. Zato sem se nemalo začudil, ko sva se čez kakih osem let zopet srečala v Parizu in sem spoznal, da je vse prej ko povprečen človek. Morda se je bil zares nekoliko izpremenil. Zdelo se mi je, da so mu postale oči trše in da je bilo nekaj moško odločnega v njih, česar nisem bil preje opazil. In še nekaj: namesto da bi se bil, kakor je običaj pri večini ljudi, ustalil, je bilo videti, da je postal

le še nemirnejši. Najbolj pa me je presenetilo, da je ostal dober Slovenec, čeprav se je stekala v njegove žile iz najbližjega pokolenja tudi nemška in italijanska kri in ni bil prav za prav nikjer doma. Toda »mali narodič«, kakor nas je imenoval, mu je, Bog ve zakaj, prirasel k srcu. V Parizu je bil takrat dekoratér modernih stanovanj, žal po večini brez posla, ker mu je boemska družčina menda bolj teknila kot poklicno delo. Za seboj je imel nekaj letnikov eksportne akademije, pa tudi filozofski študij mu ni bil, kakor je pripovedoval, popolnoma tuj. Zdi se mi, da je ni bilo stvari, v katero bi ne bil vtaknil svojega radovednega nosu. Ker se razlika v letih ni več tako občutno poznala, kakor prejšnji čas, in ker sem mu imel tudi sam nekaj postaviti za ravnotežje nasproti, se je razvilo med nama prav pristrčno prijateljstvo. Zelo sem se bil — moram priznati — nanj navezal. Morda sem ljubil v njem oni pogum, ki ga sam nisem imel, katerega sem si pa iskreno želel; pogum namreč, da hrabro jadraš skozi življenje in se ne daš vpreči v splošni družabni voz, marveč da se kotliš ob njem kot samostojno, in makar še tako neznatno kolesce. Neustrašeno je stal sredi življenja in se junaško boril sam proti vsem, večern upornik in neutrudljiv naskakovalec družabnega reda. Najbolj mi je ostal v spominu njegov bojni pohod z umetnim šampanjcem. Od nekega znanca, kemika, je kupil za malenkostno vsoto »izum«, pravzaprav že davno znano metodo predelovanja navadnega vina, le kvantitativno nekoliko predrugačeno, in ga dal patentirati. Nekje je iztaknil dober orientalski aroma, ki naj bi vtisnil »šampanjcu« originalen okus, in se lotil posla. Spočetka je delal vse sam, počasi in z lastno roko. Toda kmalu je razširil svoje podjetje in njegova edina naloga je bila odslej, da je primešaval vinu dišavo. Čez leto dni je bil bogataš. Toda ko je bila tvornica v najlepšem razmahu, jo je z »izumom« vred prodal za malenkost, odpotoval v Monte Carlo in v nekaj tednih pognal k vragu vse svoje premoženje. — Ko je taval nato brez pravega cilja po južni Italiji, boreč se sproti za vsak grižljaj, se mu je nekoč primerilo, da ni imel, s čimer bi plačal v hotelu. Kar mu je padla v glavo srečna misel. Poklical je lastnika in se začel pred njim zgražati nad zanemarjenostjo hotela in prostorov, pokazal mu je, kako pada ponekod omet s sten, kako so drugod slikarije na njih zbledele. Sploh, da je že skrajni čas, da se dá cela hiša v popravilo. On, ki je sam moderno šolan sobni slikar, take zaničnosti ne more mirno gledati. Mož mu je šel na limanice in moj prijatelj je dobil naročilo za preureditev notranjosti hotela. In nenadoma je odkril, da ima — slikarski talent. Tako so se pestro nizali dogodki v njegovem življenju in snovi za pripovedovanje mu ni zmanjkalo nikoli.

Ko je prisopihal tisti večer vlak od zapada, je bil on med prvimi, ki so skočili iz njega. Pozdravil me je kakor mimogrede in takoj poklical postrežčka, ki je naložil njegove stvari na voziček. Ko sta se dogovarjala glede plačila, je začel silovito zmerjati in se jeziti nad »nesramnimi« zahtevami naših nosačev. Potem pa mu je plačal dvojno vsoto, češ, ker se je lahko znesel nad njim zaradi nekih sitnosti med vožnjo. Smejati sem se moral; tak je bil pravi Robert Nigris.

Ni se veliko izpremenil v teh zadnjih letih. Le nekoliko hlastnejši se mi je zdel še in obrvi so mu zlezle še za nekaj nižje na oči, da je dobil videz prave roparice.

»V tej luknji stanuješ torej?« me je vprašal, ko sva stopila v sobo. »Pisatelj in doktor! Sramota! Še pes bi se zahvalil za tako bivališče. —

Ta nizki strop in ti dušeci oboki; ta železna postelj in ta gostilniška miza; kakor srednjeveška ječa. Ponavljam še enkrat: Škandal!»

Odpri je okno in pogledal na dvorišče. »Saj še zraka nimaš!» je dodal. »Čudim se, da se še nisi zadušil.«

»Kam pojdeva?» sem ga vprašal, da bi prekinil neprijetni pogovor.

»Kam hočeš v tem gnezdu?! Kar doma ostaniva. Za grlo se bo, upam, v bližini že kaj dobilo. Truden sem.«

Zaprl sem okno, ker je začel prihajati v sobo jesenski mraz, in šel nato v bližnjo krčmo po par buteljki vina. Medtem si je bil Robert opral popotni prah s telesa, legel na postelj in se odel s svojim plaščem.

»Ti, mraz je pri tebi,« me je pozdravil, ko sem se vrnil. »Ali nimaš kuriva?»

Zanikal sem in da bi ga spravil na drugi tir, sem ga vprašal, kam potuje.

»V Berlin. Opravek imam tam.«

»Zopet kaka šampanjska afera?»

»Nekaj povsem drugega.«

»Kaj neki? Stalno se za gotovo ne misliš tam naseliti, sicer bi ne puščal svojih stvari pri meni.«

Natočila sva si vina.

»Kakor veš, prihajam iz Napolija. Med sezono sem sprejemal tujce v velikem hotelu. Nemara bom v kratkem organiziral tam tujski promet.«

»Potuješ torej, da pridobiš potrebnih zvez?»

»Samo deloma zato.«

»Vidiš, vedno sem trdil, da se boš tudi ti nekoč ustalil. Skrajni čas je že bil, da si si ustvaril trdno postojanko. Ta poklic ti bo nudil v veliki meri ono svobodo, ki jo potrebuješ.«

»Prokleta! Mislim sem, da me bolje poznaš. Tovorni konj ne postanem nikoli in če bi moral zavoljo tega celi svet k vragu! V Napoli se morda sploh več ne vrnem.«

»Kaj pa v južno Ameriko? Včasih si govoril o njej, kakor da je obljubljena dežela. Ali si že vrgel v koš te načrte?»

»Kaj hočem tam, ko pa me čaka v Evropi še obilo posla? — Ampak ti, ti, se mi zdi, si postal že cel filister. Kaj neki počenjaš v tem kurniku? Jaz bi v njem ne vzdržal niti teden.«

Razjezil sem se.

»Jaz sem človek, ki hoče nekje nekaj doseči. Za vsak uspeh pa je potrebna trdna podlaga. Ta temelj si hočem najprej postaviti. Zakaj s polovičnim uspehom se ne bom nikoli zadovoljil.«

Srdito se je zasmejal.

»Kakšen uspeh neki?! Ali imenuješ 'uspeh' to, da garaš in vlečeš in naposled pogineš od gladu? Ali, da ti deset let po smrti napišejo na grob: 'Tukaj počiva zaslužen narodni mož?' Pojdi! Pojdi! Za to se res ne izplača živeti. Rečem ti: ko bi ljudje samo za trenutek zaslutili, kaj se z njimi godi, bi se ali pobesili ali pa bi pobesneli. Po vseh deželah imajo društva za varstvo živali: profesorji in drugi uradniki, obrtniki, delavci in ministri, trgovci, industrijalci in denarni mogotci: vse polno jih je, ki venomer trobijo, kakšna krivica se godi živalim, ki jih je človek zaprl v kletko. Drugi zopet zborujejo in sejejo za odpravo suženjstva doli nekje v Afriki. Slišal sem tudi take, ki govore zaničljivo o udomačenih

živalih, o domačem govedu, ozirajoč se neprestano na njih svobodne rojake, ki se pode po prerijah in gozdovih. O vseh teh brižnih ljudeh ti povem: sužnji so in vpreženo govedo. Hlapci so tistega stroja, ki se mu pravi: družba. In ta drhal hoče še govoriti o svobodi?! Ali ima sploh še kdaj čas ali kje kraj, da bi bila svobodna? Vagabund, ki se klati od vasi do vasi, od mesta do mesta, prosjači in sem ter tja tudi kako drugače pride do kruha — kralj je v primeru s temi siromaki. Gospodar je sebe, prostora in svojega časa. Svoboden je. Lovec in naskakovalec usode. Hraber in drzovit popotnik skozi življenje. — Marsikaterega mogotca družbe sem spoznal. Kako klavrn suženj je bil! Od jutra do večera zvonenje telefona, seje, transakcije z denarjem, obiski, nujne družabne obveznosti — skratka: bil je hlapec vsega, kar ga je obdajalo. — Povsod slišim samo eno besedo: denar! Kaj je denar? Papir, ki ima oblast, da napravi iz onega, ki ga ima, svojega hlapca. Delavci in drugi proleti javkajo, da so prikrajšani v življenju, ker se steka ves denar v roke mogotcev. Veseli naj bodo. Zakaj sužnji so samo osem ur dnevno; oni pa še po noči ne spe od skrbi, ki jim jih povzroča papir. Nekako pravičnost zahtevajo baje. Kje neki: skomina jih po slepečih plešah in mastnih trebuih. In dobiš še pisatelje — ‚kralji duha‘ se imenujejo —, ki zavidajo debeluhom debelost in plešastim plešo. Kakor besni se zaganjajo v mastne trebuhe! Bedaki! Ali ne vidijo, da so ti ljudje vredni pomilovanja? V najlepših letih jih pobere kap. — Veliko sem slišal smešiti zbiratelje znamk in žuželk; in to po krivici. Kaj jim ne nudi pogled na popolno zbirko prekrasen užitek? Toda kaj naj rečem o onih norcih, ki zbirajo bankovce in jih nikoli ne vidijo? V starih časih so vsaj požvenketavali z zlatom! Danes pa se tak človek peha in trudi vse življenje, da lahko reče ob koncu: Glejte, toliko papirja sem si nagromadil. Srečen tisti, ki ume iz svojih bankovcev skovati vsaj nekaj moči. — Sicer pa: o teh stvareh bi človek ne smel govoriti: ‚Das beste darfst den Buben doch nicht sagen,‘ je zapisal Goethe. Prav je imel. Lahko bi se zgodilo, da bi se naposled spuntali še mogotci in bogataši. Svoboda je nevarna beseda. Kričaci so povedali delavcem, da kujejo drugi iz njihovih žuljev zase denar: čez noč so postali nesrečni. In vsak si želi samo eno: da bi sédel na njihovo mesto. Smejati se moram, kako imenitno so jo Židje in Tataři zagodli tej zmedeni čredi: nagnali so jo, da je pometala svoje gospodarje s stolčkov; nato so sami sedli nanje, vpregli govedo v svoj voz, trdno napeli vajeti in zapokali z bičem, da še nikoli tako. In živina vleče in se poti, da je veselje. Zakaj eno je resnica: tepci bodo vedno tepeni. ‚Najhujši zločin na svetu,‘ je dejal neki filozof, ‚je neumnost.‘ Jaz bi dodal: ‚Hvala bogu, da je tako; sicer bi pametni ne mogli živeti.‘ Potrebno je, da mogotci ne zvedo, da spadajo med govedo, da so le klavrne karikature nekdanjega svobodnega lovca in vojščaka. Da so se izpremenili v hlapce papirja.◀

Sredi pogovora je skočil s postelje in koračil sedaj z dolgimi koraki po sobi. Ne vem, kak vrag me je obsedel, da sem mu pokazal, hoteč se postaviti pred njim, nekaj svojih sestavkov, v katerih s posebnim dopadanjem popisujem njemu podobne, svobodne ljudi. Sunkoma je obstal pred mano, tiščoč roke v žepih suknje, in vzkliknil:

»To je škandal! Pohujševanje ljudstva! Izdajstvo! Taki pisatelji spadajo na vešala! To sploh niso pisatelji. Pisatelj, ki je član družbe, je dolžan služiti družbi, reševati njene probleme, pomagati lajšati bedo trpečih. Kam bi prišli, če bi bili vsi patenti dostopni javnosti? Svoboda

pa je patent, do katerega imajo pravico samo malokateri. Od nekdanj si se mi zdel sumljiv človek. Najrajši si čepel v kakem koticu in od tam prežal kakor pajek na bratce našega kova, zlorablajoč našo zgovornost, z namenom, da nam izviješ naše skrivnosti. Fant, poznam tvoje metode. Sam si se izdal, ko si mi hvalil 'sistem' onega Poljaka v Parizu. — Kakšna norost, opozarjati kuretino, da so nekje sokoli! Ti so si nadeli kokošje perje in — basta! Za kokoš so postali kokoši. Čemu neki učiti te, da gledajo onim pod perje? Ali ni naravnost gorostasno, opozarjati svet, da je oni dečko, o katerem sem ti nekoč pripovedoval, kako je potoval skozi svet, neprestano izmišljujoč si novih 'patentov', živeč zdaj kot tovarnar čistila za čevlje, zdaj kot potepuh, zdaj zopet kot ženitbeni posredovalec ali kaj podobnega, vedno nov in pester, kakor življenje samo, izpremenljiv kakor kameleon, izčrpajoč v sebi vse one tisočere možnosti, ki mu jih je dala narava, svoboden in zmerom zaupajoč v svojo srečno zvezdo, hraber in nepopustljiv glede svoje poti — da je ta človek, če je kako višje bitje, pred njim veliko imenitnejši in zavidanja vrednejši stvar, kakor pa kak prvi minister?! On je, ki živi po besedah: Poglejte ptice pod nebom! Ne sejejo in ne žanjejo in ne nabirajo v skednje. In vendar jih vaš nebeški Oče hrani. — Seveda, po njih ne morejo in se ne smejo ravnati vsi. Blagor tistim, katerim je dano. Zato, vidiš, se mi zdi, da je zločin, pisati o teh stvareh — Toda ta fant je bil komaj postolka. So pa še kanje in uharice in kragulji, sokoli selci, jastrebi in séri. Tudi orel je bil med njimi. Poznaš ga: sto let je, kar je poginil. — Zavoljo teh je bila ustanovljena družba in od teh: molzna krava za lovec. Zatorej ne drezaj vanjo, da ti ne pokaže rogov. — Pri moji veri! Vašega Cankarja ne razumem. Namesto da bi si smejal v pest, da je edini svoboden, da mu je edinemu dovoljeno, povedati vsem in vsakomur v obraz, kar je mislil, je pogostoma tožil nad svojo bedno usodo. Ali je mar pričakoval, da mu bo govedo hvaležno za bič?! Da bodo ljudje mirno prenašali, da se je dvignil nadnje? Tedaj jih je pač premalo poznal. Eno razlago imam za to: da je bil telesno bolan. To je pa za svobodnega dvakrat težko. Nekaj sem zmerom občudoval pri njem: da se ni dal vtesniti niti v frak, niti v kako drugo družabno odliko. Da si je ohranil svoboden zamah. Tak mi je bil od nekdanj vseh. Svetel vzgled vsem, ki so spoznali vrednost svobode. — Zakaj, ali si moreš misliti kaj bolj klavnega, kakor je človek, ki je enkrat okusil prostost in se dal vkleniti nato v družabne spone, bodisi zaradi žene ali službe ali zavoljo drugih težav? Desetkrat en hlapec je postal. Nikoli si ne bo upal pogledati svobodnemu naravnost v oči. Do konca dni mu bo kljuval črv srce. Kdor pa je bil izbran, da vodi verigo svobodnega duha iz rodu v rod, in se je temu poslanstvu odrek: izdajalec je postal. Kaj je takemu človeku do časti, s katerimi ga obsipajo množice, huronsko veseleč se, da se je ponižal mednje? Njegovo življenje je podobno peklu. V taki koži bi ne hotel tičati niti trenutek. — Malokateremu je dano, da spozna resnično vrednost svobode. In gorje onemu, ki je storil proti svojemu spoznanju. — Sicer pa — hahaha — kaj me prav za prav vse to briga? Da moram povsod, kamor pridem, vtakniti svoj nos! — Bu! Mraz postaja. Kuriva nimaš; spraviva se torej v posteljo.«

Iz kovčega je vzel pižamo in ko je zlezal vanjo, sem se moral na ves glas zasmejati. Bila je namreč progasta kakor obleka, ki jo nosijo kaznenci.

»Ampak okus imaš!« sem vzkliknil v smehu.

Razjezil se je. Zavezujoč si ob zapestju in členkih koketne rdeče trakovke, mi je srdito odvrnil:

»Kaj blebetaš o stvareh, ki jih ne razumeš! Ta obleka mi je pri srcu, ker me neprestano opominja, kako majhen korak je iz svobode v nesvobodo. Tisti, ki prihajajo z zakoni navzkriž, so bedaki. Slabi računarji so. Ali misliš, da bi mi vest kaj očitala, če bi za nekoliko olajšal kakega bogataša? Kje neki? Toda svoje svobode vendar ne pojdem zastaviti za nekaj kosov papirja! Suverenega človeka zakoni ne ovirajo v njegovi svobodi: obide jih kakor orel vrhove gora. Sic censeo, amice.«

Zlezla sva v posteljo in pila ter kadila dalje. Zdelo se mi je, kakor da hoče Robert z vsem tem filozofiranjem prikriti nekaj, kar ima za bregom. Vprašal sem ga:

»Kako dolgo kaniš ostati v Berlinu? Ali se vrneš skoro po svoje stvari, ali pa ti jih naj spravim v podstrežje?«

»Ne vem ti povedati natančno. Morda pridem nazaj že čez teden dni, morda pa ostanem tam mesec ali še dalje. Pisal ti bom.«

»Sedaj bi mi vendar že lahko zaupal, čemu potuješ.«

»Smejal se boš morda. K svojemu dekletu. Že mesec dni mi ne piše. Kar nekaj me je potegnilo tja. Mislil si boš: glej ga norca. V naprej ti pa povem, da je stvar veliko resnejša, kakor je videti. Ničesar ti še nisem pisal o njej? Spoznal sem jo kmalu potem, ko sem odšel iz Pariza. V Benetkah sem stanoval nekaj časa v isti sobi z nekim brezposelnim plesnim učiteljem, ki me je iz dolgega časa dobro podkoval v modernih plesih. Ker je predla i meni trda, sem se ponudil lastniku nekega lokala na Lidu za vplesovalca. Zunanosti sem mu bil všečne, govoril sem veliko jezikov in tako me je rade volje sprejel. Rečem ti: tukaj sem zares izkusil, kaj se pravi, da si služiš kruh v potu svojega obraza. Vrtel sem debele, življenja željne matrone, da je kar lilo od mene. Čez nekaj tednov je dopotoval iz Nemčije plesalec-akrobat s svojo 'učenko' in bil angažiran za nekaj večerov v našem lokalu. Do predstave ju nisem videl. Pripovedovali so, da sta to zakoten plesni parček in ker sem srečal podobnih v življenju nešteto, se nisem zmenil zanju. Njun nastop me je presenetil. Prav za prav samo njen. Na te stvari se nekoliko razumem. Po solo-točkah sem spoznal, da je bila ona velik talent. — Po predstavi sem plesal tudi jaz z njo, kakor je bila tam navada. Ne boš mi verjel: že pri prvem dotiku sva bila oba kakor obsedena. Pozabil sem na svojo dolžnost in se vrtel samo z njo. Bila je mlado, komaj nekaj nad dvajsetletno dekle, sloka plavolasa z velikimi, sinjimi očmi, nad katerimi so se bočile visoke, čudne obrvi. Ustnice so ji bile tanke, zmerom žive in tudi v vsem bitju je bilo nekaj hlastnega in nemirnega. Dve snovi sta trčili druga ob drugo, ki sta bili kot zmes silno netljivi. Ko sem jo dobil za trenutek samo, sva si padla brez besede v objem. Še isti večer sva se dogovorila. Čez tri dni je odpotovala z 'mojstrom' in jaz sem se jima pridružil kot 'impresario'. Oblezli smo vsa večja in manjša letovišča tja prav do Rima. Z Grete sva vso pot gorela kakor izvrstno osmoljena baklja. Kdorkoli naju je pogledal, je moral vedeti, kaj se med nama dogaja. Poznal sem skoraj vsak kraj v Italiji in prav lahko mi je šel novi poklic od rok. Povsod sem imel stike in zveze. Kako oslepi ljubezen človeka! Danes svoje takratne obsedenosti skoraj ne morem več razumeti. Od vsega začetka se mi je zdelo samo ob sebi umevno, da je mali, debeli akrobat z visokim,

kastratskim glasom njen ljubimec. Toda, kakor da me je pritisnila neka roka na možgane, nisem mogel ali utegnul o tej stvari razmišljati. Živel sem kar tja na slepo, neizmerno se veseleč vsakega novega dneva. Spočetka mi je bilo morda, ker se dalekosežnosti svojih čuvstev še nisem zavedal, nekako vseeno. Zadovoljen sem bil že, če sem mogel biti pri njej. Veliko bolj čudno se mi zdi danes, da je molčal on. Zakaj jaz bi si bil lahko mislil: če je njemu prav, ki ima že neke pravice do nje, mora biti pač tudi meni. Da bi o tem, kar se med mano in njo dogaja, ne vedel ničesar, to mi še na misel ni prišlo. Niti otroku bi ne bilo moglo ostati skrito. Tudi ona ni v ničemer prikrivala svojih čuvstev. Vse je bilo kakor na dlani. In vendar sem skozi vso to omamo semtertja začutil neko mučno napetost, ki se je začela nabirati med nami. Posebno kadar smo iskali prenočišča, smo bili vsi v nekaki zadregi. Če smo imeli malo denarja, smo spali vsi trije v isti sobi. Drugače sva spala z ‚mojstrom‘ v eni, Grete pa v drugi. Včasih smo si privoščili tudi vsak svojo spalnico. Vendar je tudi to potekalo v glavnem kakor samo od sebe. Zjutraj sem šel navadno jaz po obiskih za angažman. Večkrat me je na tej poti spremljala Grete. Popoldne je ‚mojster‘ pripravljaval v lokalu, kar je bilo za prireditev potrebno. Tedaj sva si z Greto nemoteno privoščila nekaj uric ljubezni. — V Rimu je končno prišlo do katastrofe. Neko popoldne je mojster nenadoma in nepričakovano stopil v sobo in naju našel v objemu. Ne pretiravam, če rečem, da je obstal pri vratih kakor bik, ki ga je pogodila krogla naravnost v srce. Stresel se je, hotel nekaj povedati, toda iz ust je bilo slišati samo nerazumljivo grgranje. Iz oči sta se mu pocedila dva curka solz. — Zdajci pa, kakor da bi ga bil nekdo sunil v hrbet, je planil nadme in me treščil s pestjo po glavi. Noge so se mi zamajale, toda v poslednjem hipu sem se zbral in ga z vso silo udaril v trebuh. Kakor zaklan vol je telebnil na tla. — Z Greto sva se spogledala. Bila je bleda ko stena. Pobrala sva najine stvari in na mestu odpotovala proti jugu. Nisem mogel razumeti, zato sem jo vprašal: Ali ni vedel prej ničesar? — Kaj vem jaz? mi je odgovorila. Videl sem, da se je bila tudi ona prav kakor jaz slepo predala čuvstvom. Tedaj se mi je zasukalo: v svoji ljubezni, ki je bruhnila iz naju bliskoma kakor požar, sva bila tako nezaslišano brezobzirna, tako samo drug drugemu predana, da je moralo učinkovati to na moža kakor udarec s kolom. Oslepel je za ves tišči čas. Spomnil sem se, kako se je včasih otroško-neumno smehljaj, ko naju je gledal. Nemara je bila želja v njem, da bi ne bilo ničesar med nama, tako velika, da je do konca verjel. Ubogi norec! Skoraj, da mi ga je bilo malo žal. — Od nje sem izvedel, da se je bila spoznala z njim v Hamburgu, kjer je bila doma, pobegnila z njim v želji, da bi postala plesalka, in prepotovala tako celo srednjo Evropo. Z njim ni imela nobene pogodbe. Svobodna je bila. Srečala ga nisva več. — Pri povedovala mi je, da ji je bil kot moški odvraten; hlinila je, da je hladna in da ne mara ljubezni. Ne vem, kaj je bilo med njima. V takih stvareh se na ženske besede ne moreš zanesti. Če pa je bilo na teh izpovedbah vendar nekaj resnice, je verjetno, da si je »mojster« mislil: mene sicer ne mara, toda tudi do drugih ji ni nič. In tako je morda zaupal, da tudi med nama ni bilo ničesar. Toda kdo more razvozlati vse ženske laži? Lahko, da je bilo tudi drugače. Čemu bi človek raziskoval in si kalil prijetne urice? Da je mogel biti možakar slep za najine vroče poglede, za najina razžarjena lica in za vse one stvari, ki so znak močno

plapolajoče ljubezni, mi je seveda še sedaj neumljivo. To je bila največja slepota, ki sem jo bil kdaj srečal v življenju. Moški, ki je odvisen od ženske, kakor je bila Grete, je proti njej brez moči. Stokrat ga nalaže in stokrat morda razkrije njeno laž; in stokrat ji odpusti. A stoprvič ji zopet verjame. Zakaj ženska morala se v bistvu razlikuje od one moža in po njej jo on tudi ocenjuje. Ženski so laž, potvarjanje dejstev in prevara legitimno orožje; teh lastnosti ji skoraj niti ne štejemo v zlo. Sredstvo slabejšega so v boju z močnejšim. Za ljubezen bo prava ženska storila vse. V tem je velika. Tiste, ki žive po morali moža, so ali ženske brez krvi, ali pa lažejo. Zavist in mržnja do onih, ki imajo pogum, da slede svoji naravi, jih izdajata. — Že zopet sem skrenil s poti! Da nadaljujem. Z Greto sva potovala najprej po Italiji in začela se je srdita borba za obstoj. Naučil sem se — ne smej se, prosim — tudi jaz nekaj plesov, ponekod sva nastopala skupno, drugod zopet je plesala sama. Kakor da je padla z „mojstrom“ težka mora raz nje, se je čez noč razvila v močno, samostojno plesalko. Sila rodi človeka. Iz Italije sva se peljala v Švico, od tu v Francijo in končno sva prišla v Nemčijo. V Berlinu sem ji prekrbel s svojimi zvezami dostop v plesno šolo, nekaj časa sem tudi sam še vztrajal pri njej, potem sem pa zapustil mesto, ki ni bilo pravo torišče zame. Spočetka sva si pisala malone vsak dan. Ločitev nama je bila skoraj v telesno bolečino. Stik med nama je bil tudi na daljavo tako tesen, da sva čutila, če se je z drugim kaj važnega zgodilo. Nekoč sem jo nenapovedano obiskal. Čakala me je na kolodvoru. Pozneje sva si pisala bolj poredkoma. Življenje hodi pač svojo pot. Še parkrat sem se peljal k njej. Tudi sedaj me je zgrabila taka želja. Moral sem na pot. Že mesec dni nisem prejel pisma od nje. Od nemira nisem mogel več strpeti. Kar čez noč sem se odločil.«

Ker je nekaj časa molčal, sem mu dejal:

»Ti, Robert. Čudno se mi zdi, da vztrajaš tako dolgo v tej ljubezni. Okrog tridesetih si že in kolikor te poznam, se nisi še nikoli tako trdno navezal na kako žensko. Zmerom si se mi zdel nekoliko veteranjaški, človeka sem videl v tebi, ki si neprestano želi izprememb. Kaj ni res morda?«

Pomislil je nekoliko in potem odvrnil:

»Od nekdaj sem bil človek, ki ni popustil od stvari, dokler ji ni prišel do jedra. Kar sem spoznal, ni imelo zame več nobene cene. — Če pogledam nazaj v svoje ljubezenske izkušnje, najdem dve silno različni vrsti ljubice; konec ljubezni pa je bil pri obeh približno enako hiter. Prva so bila taka dekleta, ki so me zamikala s svojimi čari, s katerimi pa sem si ostali tuj. Naši duševni interesni krogi se niso križali. Le nekako dotaknili so se. To ljubezen bi lahko tudi imenoval tangencialno ljubezen. — Drugi tip so bile one ženske, ki so me bliskoma prevzele vsega; zaupal sem se jim, one so se zaupale meni in nenadoma smo ostali golji drug pred drugim. Izčrpali smo se, kar smo imeli drug za drugega in lotila sta se nas dolg čas in slaba volja. S tem je bila podpisana ljubezni smrtna obsodba. Tej je morda zares kriv v prvi vrsti moški. Zakaj njegov naskakovalni in osvojevalni značaj neprestano zahteva, da ima nekaj, kar more odgonetati, naskakovati, osvajati. Tako se neredko zgodi, da obstane ženska prej gola pred njim, kakor on pred njo. Tu je morda iskati izvora marsikateri ljubezenski tragediji. — So seveda tudi ženske, ki umejo moškega pripraviti do tega, da se prvi razgali; tedaj se ga navešča in ga, sledeč svoji morali, kratkomalo zapode od sebe. Take ženske

so že marsikateremu krepkemu možu zlomile tilnik. Njih iščejo tisti, ki ljubijo borbo v ljubezni. — Grete je imela nekaj takega v sebi. Toda mislim, da je našla v meni človeka, ki ji je bil kos. Ko se je raz najinih glav razkadila prva omama, sva začela posegati v drug drugega notranjost, trgala sva drug z drugega kos za kosom, razdajala se in se zopet jemala nazaj. Jaz sem imel svet, ki sem si ga bil zgradil iz svojih izkušenj in svojega znanja, dobro premišljeno stavbo, v kateri je bilo težko zaslediti Ahilovo peto. Tu sem bil močnejši od nje. — Toda ona si je umela sproti tkati lepe, lažne svetove, pestre in žive, podobne otroškim bajkam. Ni mi bilo težko, podirati jih. Toda komaj se je neka stavba sesula, je že začela druga rasti iz nje, razbohotila se in nenadoma stala pred mano kakor kristalni grad. Kaj to, če sem ji raztrgal pravljico o bogatem princu, ki jo zasleduje, da bi jo odpeljal v svojo daljno kraljestvo! Kaj to, če sem ji pokazal, da je bil princ le navaden trgovec z vinom! Iz ruševin je vzkalilo deset novih cvetic! In s takimi stvarmi neprestano zaposlenemu mi je bilo nemogoče, končno prodreti v jedro te ženske, strgati z nje zadnjo skrivnost, razgaliti jo in jo obvladati vso. — A tudi ona se je trudila zaman, da bi z mene potegnila zadnjo odejo, razkrila Ahilovo peto moje osebnosti, iztaknila mojo slabost. Kakor dva kvartopirca sva bila, ki polagata neprestano predse svoje karte, pridržujeta pa eno, skrbno skrivajoč jo na svojih prsih. V to nisva dala nikoli drug drugemu pogledati. Med nama je vršala neprenehoma tiha in srdita borba. Jaz sem sebe obdal z železnim oklepom, ona se je zastirala v rahle meglice svojih laži. Efekt je bil pri obeh enak: Drug drugemu nisva dala priti do živega. Rečem ti: nikoli nisem tako močno občutil, da je v meni nekaj izrednega, kakor vprav v tej ljubezni.«

Njegovo samozavestno pripovedovanje me je nekoliko jezilo. Odkasljal sem se, da bi preizkusil glas, in ga vprašal po možnosti nedolžno:

»Čuj, Robert. Govoril si o neki karti, ki jo skrivata drug pred drugim, pripovedoval si o neki Ahilovi peti in o neki čudni skrivnosti, ki je med vama. Vse to se, kajpada, sliši zelo imenitno. Če bi bilo napisano v romanu, bi nemara navdušilo marsikatero mlado srce. Fant ali dekle bi videla sebe v junaku ali junakinji in obema bi se zdelo, da tudi ona imata nekje tako skrivnostno karto. Če bi ju seveda vprašal po njej, bi oba osramočena zardela. Zakaj ničesar bi ne vedela povedati o njej.«

Sedela sva v postelji, ogrnjena v plašč, in polagoma pila in kadila. Ko sem končal, je Robert naglo obrnil glavo k meni:

»Ti misliš torej, da sem te nalagal?!« je vzkliknil. »Imaš me na sumu, da sem si bil te stvari izmislil zavoljo lepšega? Da uganjam, po domače povedano, literaturo?«

Zopet sem se odkasljaj, povesil sem pogled in zvijačno nadaljeval:

»Tega ti nisem očitil. Prepričan sem, da nisi imel namena lagati, temveč, da si se dal samo zavesti od lepih besed. Nič novega mi ni to kot psihologu...«

»Strela božja, kot kakšnemu psihologu neki!« je zakričal in planil iz postelje. »Kar se tiče duševnih stvari, ne znaš šteti, stavim, niti do pet! Pusti me v miru s svojo knjižno modrostjo.«

Začel je begati gori in doli po sobi, ves prezebel in šepajoč od mraza da sem se moral smejati.

»Čemu se smeješ?« me je vprašal srdito.

»Ker s takim navdušenjem šepaš v tej mrzli sobi.«

»Vsak pošten hudič nekoliko šepa,« je dejal. Začel je stikati po vseh kotih in naposled privlekel izpod postelje dva zaboja s knjigami.

»To bo za ogenj,« je dejal in preden sem mu utegnil braniti, je že odtrgal lesena pokrova.

»V postelji se ne da govoriti, do spanja mi pa tudi ni,« je pripomnil in začel z žepnim nožem lomiti deske. Odprl je malo, železno pečko, del vanjo nekaj papirja in lesa in skoro je zaplapolal v njej vesel plamenček.

»Kako to greje!« je vzkliknil vzradoščen in si navdušeno začel meti roke. »Ogenj strastno ljubim. Skoraj bi dejal, da ga obožujem. Kot nekaj živega se mi zdi, nekaj razposajen demonček nemara, ki pa skriva v sebi silovito moč. Kadar ga vidim sijati in slišim prasketati pred sabo, občutim morda isto veselje, kakor ga je občutil Robinson na samotnem otoku, ko je zagledal goreči štor, kamor je bila udarila strela. Ali pa kakor tisti ljudje, katerim ga je bil Prometej prinesel z neba. — Vse se mi zdi lepše v njegovem svitu. Kako prijazen je sedaj ta brlog! Kar v njem bi hotel ostati. Pri moji veri! Takale železna pečka je pravi zaklad. Skoraj, da ti jo zavidam.«

Mali prostor se je začel naglo segrevati in Robert je polagal les, kos za kosom, na ogenj.

»Preje si dejal,« sem ga ogovoril, »da sem in psihologicis nekaj ignorant. Morda imaš prav. Toliko pa le vem, da se nikjer toliko ne laže, kakor baš v stvareh ljubezni. Kako naj ti tvojo »karto« verjamem? Morda imaš res občutek, da se nisi vsega razgalil, da je še nekaj v tebi, kar še nisi izdal. Nekaj takega ima navsezadnje vsak človek. Kaj je to posebnega? Do konca itak niti samemu sebi ne moreš priti.«

»Ne verjameš mi torej? Ali pa morda se hočeš po svoji stari metodi zavrtati vame? Povem ti: Ahilova peta, tista poslednja karta, o kateri sem ti govoril, je nekaj tako konkretnega in tako resničnega, da bi, če bi jo slučajno izdal svojemu dekletu, povzročila takojšen konec najine ljubezni. Če se tudi v njej kaj takega skriva, ne vem. Slutim pa, da je mogoče. To so čudne stvari. Mika me skoraj, da bi ti povedal nekaj o njih.«

»Radoveden sem, kaj imaš v mislih,« sem dejal. »Če je v tvojih besedah kaj resnice, upam, da mi ne bo ušla. Čudno bi se mi pa le zdelo.«

»Poslušaj torej,« je začel. »Ko sem prejle prišel s tabo v tvojo sobo, se mi je naenkrat zazdelo, da boš stopil k meni in me pahnil zopet ven, v temo. Zato sem naglo vrgel zanko in se skušal zagvozdit ob tebi. Zmerjati sem začel in zabavljati čez tvoje bivališče. Prav kakor gost, ki pokliče nenadoma natakarka, kateremu je plačal, in začne vpiti nanj, čemu neki gleda vanj, kakor da bi bil ostal kaj dolžan. Ta gost, vidiš, se zaveda, da je nekoč nekje nekaj zakrivil. Nima popolnoma mirne vesti. — Podoben občutek preganja tudi mene skozi vse življenje. Nenadoma stojim pred človekom in zazdi se mi, da mi bo prisolil zaušnico. »So ein Ohrfeigengesicht,« mi je dejal nekoč profesor v šoli. Mislil sem, da se mi je pogrezniti v zemljo. Da bi se temu čuvstvu uprl, sem si polagoma ustvaril obrambno sredstvo: pogum in predrznost. Ves svet se mi je zdel kakor en sam silen sovražnik. Vedno sem hotel biti prvi, ki bi otvoril bitko, vedno sem skušal drugega prehiteti in biti tisti, ki na-

kakuje. Zaradi tega so me razglasili za drzoviteža. Toda jaz sebe nisem mogel nikoli premotiti: zmerom sem se zavedal, da se bojim vseh ljudi, kakor zver sem se čutil, ki je zbežala iz gozda in zašla med svet. Nisem mogel vztrajati mirno poleg človeka, ki mi je bil tuj. Neprenehoma se mi je zdelo, da bo planil nadme in me pobil na tla. Zato sem ga skušal prehiteti, naskočil sem ga, zagrmel nanj in se vanj zakadil, čeprav morda samo z besedo. Potreboval sem zmag, da bi samega sebe prepričal o svoji moči, da bi verjel, da sem kos sleherni nalogi. Kakor divjačina sem begal iz kraja v kraj, vedno išoč novih doživljajev, ki bi me utrdili v moji veri. Ko sem čital življenjepis velikega Korzičana, se mi je nenadoma zazdelo, da je vse njegovo življenje eno samo veliko hlastanje za zmagami, za dokazi o njegovi moči, v katero nemara ni nikoli popolnoma veroval. Ves svet mu je bil sovražnik in šel je za tem, da ga prehiti s svojim naskokom, da ga podere na tla in porazi. Zmagati za vsako ceno — to mu je bila deviza. Kaj je bilo tej plahi zveri stotisoč mrličev, če so mu le ti prinesli za trenutek gotovost, da je močan, da obvlada ves svet. To pa je moral doseči. Zakaj ne zmagati nad njim, bi pomenilo zanj, da je slab, da je brez moči. Biti brez moči pa bi bilo zanj najhujša nesreča, bilo bi — smrt. — Drug človek je bil, ki je na podoben način drevil skozi življenje, hitel od zmage do zmage: Casanova. Čitaj njegove spomine; zdelo se ti bo, da gledaš pred sabo zver, ki jo preganja neka silna, neznana usoda. S kakšno radostjo ugotavlja neprestano, da osvaja, da je zmagovalec; s kakšno bolestjo popisuje svoj Waterloo v Londonu: ljubezen s Charpillon, ki je bila njegov Blücher. Tam je začel njegov propad. Poglej v življenje velikih kurtizan in ljubimk: pri vseh blazno veselje, da zmagujejo nad moškimi srci. Toda vsaka ima svoj Waterloo, svoj prvi in odločilni poraz. Kdor se vojskuje v ljubezni, mora prej ali slej doživeti poraz. Vsaj enega sovražnika ima, ki ga bo gotovo premagal: starost. Z velikimi osvojevalci ni prav nič drugače: svojo oblast so si zgradili z močjo svojih živcev; enkrat pa morajo tudi ti popustiti. Kdor zida na silah, ki so od telesa, zida na peščena tla. Prej ali slej se bo njegova stavba podrla. To je matematična nujnost. Kdor pa gradi iz duha in ustvarja iz njega vrednote, si je izbral boljši del. Njegovo delo požene kakor hrast svoje korenine v tla: tudi veliki viharji ga ne bodo omajali. Kar sem povedal o teh velikih primerih, velja tudi za male ljudi: vse življenje obvladujejo isti zakoni. Bojazen pred porazi rodi moč, bojazen pred smrtjo pa — večnost. — Da pridem zopet na svoje zadeve! Problem strahu je postal zame polagoma popolnoma razumska enačba. S tem čuvstvom sem tako temeljito obračunal v praksi, da sem v nasprotniku videl le še fizikalno uganko. Kolikšna je njegova moč, bodisi da je telesna ali duševna? Če je bila večja kakor moja, sem dodal toliko in toliko odstotkov svoje predrznosti in svoje naskakovalnosti. Tedaj je navadno prevladala tehtnica v mojo korist. Če pa sem videl, da more tudi moj zoprnik dati na svojo skledico podobne uteži, ali pa kaj drugega — recimo večjo pokvarjenost in brezobzirnost, tedaj, vidiš, sem klavrno pobegnil. Včasih sem oni dve svoji lastnosti cenil na petdeset odstotkov, ki sem jih lahko priključil svoji istiniti moči. Ali pa še višje. Nekoč sem hotel kot še ne dvajsetleten dečko pokazati svojemu prijatelju, kaj premoreta drzovitost in hladni preudarek. Ponoči sva zavila na gozdno pot in ko

sva, prežec za grmom, zagledala trojico mladih ljudi, sem se ločil od tovariša in šel prihajajočim nasproti. Komaj sem bil kake tri korake pred njimi — tremi krepkimi mladeniči — sem nenadoma zaukazal: Stoj! In res, obstali so kakor prikovani na mesto. Zasmejal sem se in šel mirno mimo njih. Dokaj trenutkov je še preteklo, da so se znašli. Ta čas sem bil že zdavnaj zopet izginil v gošči. Vidiš: isti strah pred porazom sem občutil tudi tedaj, kadar sem ljubil. Da premagam ono čuvstvo, sem postal drzovit in naskakovalen: moral sem zmagati za vsako ceno. Vedel sem: prvi poraz mi odvzame sleherno vero v svojo moč. Izguba te pa vero v življenje. Moj točni račun, ki sem ga vodil o teh stvareh, mi je dal nad ženskami neko premoč. Pri Greti sem nenadoma začutil, da imam sebi enakega nasprotnika: najhujša oslabitev moje moči je bila moja velika ljubezen. Včasih, nenadoma, sem se zasačil, kako majhen sem proti njej in kako nevreden njene ljubezni. Zdelo se mi je, da sem kakor velika človeška opica pridrl iz pragozda in ugrabil dragoceno bitje. Ta posest mi je bila v neizmerno radost. Vendar mi je sem ter tja bilo, kakor da bo nenadoma stopila predme, bliskoma spoznala mojo ničvrednost, vsekala me čez lice in zavpila: šuft! Kolikokrat sva si gledala iz oči v oči in sem iskal v njenih, če mi vidi v srce, ves trepetajoč pred razkritjem. Kolikokrat sem že mislil, da je prišel odločilni trenutek. Toda nič se ni zgodilo. — To, vidiš, je bila ona karta, ki sem jo venomer tiščal ob svoje prsi. Če bi ji jo bil pokazal, bi moral oditi poražen z bojišča. Ne dvomim: zavrgla bi me bila. — Toda tudi v njej tiči nekaj podobnega. Tudi ona jadra skozi življenje, išoč boja in zmag. Ko bi mogel samo enkrat pogledati v njeno srce. Ko bi vsaj enkrat mogel pogledati v srce drugega človeka, da bi si zadobil gotovost: tudi on je tak. Prav je imel filozof, ko je dejal, da je le eno gotovo: naša zavest. Tudi naš najbližji je zaklenjen pred nami s tisočeri ključi. Vsako bitje je svet zase. Kolikšen prepad zija med »jaz« in »ti«! Nikoli ga ne bo mogel nihče premostiti. — Včasih se nenadoma prebudim sredi noči, planem iz strašnih sanj pokoncu, zdi se mi, da gori okrog mene ves svet, da se mi ruši strop nad glavo; silno utenjenega se čutim in hotel bi ubežati pred vso to grozo. Spake vidim okrog sebe in same zločeste obraze. Večkrat se mi je pripetilo, da so me zgrabili na hodniku bežečega kakor norca, tresočega se po vsem telesu od neznane groze, splašenega kakor divja zver. Pot mi je lil s čela in roke so mi drgetale kakor mišice konja, ki je zagledal sredi skoka prepad pod sabo. Pred neko strašno, nečloveško spako sem hotel zbežati, ki se je vtihotapila vame, ne vem, odkod. Zdaj tu, zdaj tam — sem zagledal njeno grozno obličje.«

Utihnil je nenadoma in ves splašen pogledal vame. Rezko je stopil k postelji in me pograbil za vrat:

»Človek, priznaj, če si božji: zakaj si izvlekel iz mene skrivnost? Ti poznaš Greto? Ne boš mi utajil: kakor s kleščami izvlečem iz tebe, kar mi prikrivaš. Veliko sem ji govoril o tebi. Zelo si je želela, da bi te spoznala. Ve, da poznaš metodo, ki ti daje moč, da razkrinkuješ ljudi. Kaj se izvijaš?! Peljala se je skozi Ljubljano. Podkupljen si, prokleti zvodnik! Povej, kaj sta imela med sabo?! In jaz, norec, sem se bahal s teboj in te poveličeval pred njo v deveta nebesa! Prokleta nečimurnost! Spečal si se z njo, ti, Satan!«

Z obupnim naporom sem se mu iztrgal.

»Norec, stokratni norec!« sem zarjovel nanj. »Ali ne vidiš, da si zbesnel? Kakšen hudič te je neki obsedel?«

Skočil sem s postelje in pograbil za vrč z vodo. Robert se mi je plaho približal.

»Torej ni res? Ti ne poznaš Grete?«

Nenadoma se je zasmel, vendar sem čutil, da malce po sili.

»Preizkusiti sem te hotel,« je nadaljeval. »Nič drugega ni bilo. In ti si mi pač nasedel. Glej, ogenj je ugasnil. Mraz postaja zopet. Pojdiva v posteljo. Morda zaspiva. Ne morem ti povedati, kako težko mi je pri srcu že vse te dni. Nekaj se je moralo zgoditi z Greto. Kar na lepem sem ti pisal in takoj sem sedel v vlak. Povem ti: nos imam kakor divja zver. Težko si mislim, da me vara moj čut.«

Iz kovčka je vzel skrbno s pisanim trakom povezano škatlo, razvezal jo in vsul iz nje kup rožnatih pisem. Legel je k meni v posteljo in me vprašal:

»Ali hočeš, da ti kaj čitam? Njena so.«

»Daj, čitaj,« sem mu dejal in utajil zaspanost. Nekaj časa sem res poslušal vroče, sladke besede, polne čuvstva in ženske strasti, namenjene enemu možu, tistemu, ki ga dekle ljubi in obenem spoštuje. Skozi nje sem čutil drhtenje po ljubezni koprneče žene, toda polagoma me je zazibal spanec, semtertja sem se še prebudil, pogledal prestrašen okrog sebe in videl prijatelja, ki je neumorno čital na glas. Vprašal me je, če poslušam, pritrdil sem mu avtomatično in zopet padel v polsen. Še parkrat me je opozoril na to in ono, naposled je pa menda uvidel, da ni z mano veliko početi, utihnil je in čital zase dalje in dalje. Malo me je motila luč, toda počasi me je le premagal trden sen. On je vztrajal vse do tlej, da ga ni preplašilo jutranje kikirikanje petelina na dvorišču. Takrat je menda zaspal.

Prihodnji dan je zarana odpotoval v Berlin.

*

Čez teden dni sem sedel z nekaterimi znanci v kavarni. Nenadoma je stopil Robert Nigris k meni in me pozval s seboj.

»Mudi sê mi,« je dejal. »Po svoje stvari sem prišel.«

»Nisem mislil, da se boš tako naglo vrnil,« sem pripomnil, hiteč z njim proti domu. »Ali bi šla mimogrede na kozarček?«

»Danes ne bom pil. Ni treba izgubljati besed.«

»Kaj ti je prav za prav?« sem ga vprašal, ko sva stopila v sobo. Videl sem, da je moral biti precej izmučen. V obraz je bil nekoliko upadel in zdelo se mi je, kakor bi se bil v teh osmih dneh postaral.

»V Ameriko se odpravljam,« je odvrnil. »V Brazilijo. V Evropi nimam več kaj iskati. — Čemu bi delal ovinke. Poročila se je. Kaj naj bi bila tudi začela z mano? Sita je bila poti brez konca. Poiskala si je miren pristan. Izbrala si je nemara boljši del. Imela bo dom in rodila otroke. To je bila torej njena skrivnost. Sredi viharja večna, tiha želja po mirnem zavetju. Morda je to skrivnost vsake, tudi še tako razviharjene ženske. — Moški pa je, vidiš, podoben Eolovemu mehu. V njem je zaprtih nešteto viharjev. V njem tičijo Jug in Sever in Vzhod in

Zahod, hladni in topli vetrovi, taki, ki nosijo s seboj oblake in dež in nevihto in grom in strelo in blisk — in taki, ki kakor pomladanska sapica razširjajo vonj po mirti in sadju in vinu, po cvetočih travnikih in senčnih gozdovih. — Ali si jih videl prejle v kavarni? Kako tiče nad svojimi mizami, ti plešči in sivobradci, in mečejo karte? Ali si videl, kako jim drhtijo roke in kako so nemirni? Tvegajo in igrajo in naskakujejo in se bore. Izguba? Dobitek? Ta po lisičje zviti, podoben Uliksu, oni silen in hraber kakor Ahil, tretji zopet vztrajen in preudaren kot Katon, četrti drzovit in naskakovalen kakor mladi Napoleon, in peti in šesti in nešteto ostalih, vsak zase enkrat in razlikujoč se od vseh in vendarle vsi od istih viharjev razgibani. Pretesno jim je postalo življenje. — Ali v vsakem teh src polje in klije skrito življenje, tajen up in tiha nada živi v njih, da pride nekoč njihov čas. Da se dvignejo in stopijo na plan in začnejo boj in gradnjo nečesa, česar še ni. Ne misli, da so se vdali zares. Vsi še upajo. Videl boš starce in zrele može, ki čitajo skrivoma knjige iz tujih dežel, potopise in pustolovske povesti hero, o silnih možeh, ki so osvajali svet: vsi tajno čakajo na bojni klic. Kaj zato, če jih prej pobere smrt? Ali je mar sramotnejši konec borca, ki je padel, pogumno stoječ na straži, kakor pa onega, ki ga je zrušila krogla sredi bitke?! Kje neki?! Tudi on je bil hraber vojščak. In njegovi otroci, ki si jih je vzredil za časa premirja, bodo nekoč planili iz rovov, razlegal se bo bojni krik od vsepovsod, na puške bodo nataknili nože in se vrgli z golimi sabljami v boj. To čutijo srca in nemir v očeh jih izdaja. Vsi upajo in preže na trenutek. In tisti, ki sede ob mizah in govore o velikih stvareh, razpravljajo o politiki in mečejo trnke z vado v bodočnost: Tajni graditelji so, čuvarji večnega ognja. Njihova domišljija jih dviguje in nosi daleč tja preko oblakov. Smeješ se jim? Oni so Varri, ki niso obupali nad rešitvijo domovine. — Ali če stopiš zvečer v krčme in pivnice, pijane obraze vidiš, zgovorne in drzne, željne prepirov in boja. Nestrpneži so. Tem je bilo čakanje predolgo. Notranja strast jih premetava kakor igrače. Tudi ti so potomci drznih osvoboditeljev. Bratje so nam. Rečem ti: zmerom sem občutil svet kot bojno poljano in v slehernem človeku sem videl sovraga. Ali v trenutkih, ko gledam to potrpežljivo čakanje, ta veliki up in to silno vero, to vdanost v usodo, to hrabrost v odrekanju, to večno, tajno nezadovoljnost — takrat bi stopil k vsem tem možem in pritisnil bi jih na svoje srce. Povedati bi jim hotel veliko besedo, zaupal bi jim, da niso sami in da pride trenutek. Takrat me je sram svoje svobode in svoje predrznosti, zdi se mi, da sem kakor zločinec, ki je ukradel nekaj, za kar so drugi prikrajšani. In vendar sem izmed onih, ki nosijo baklo svobode iz roda v rod, da ne izbriše moloh družbe za vedno, kar je bilo največjega in najsvetejšega v človeku. Vidiš, zato danes in vse te zadnje dni ne smem piti, ne smem se dati omamiti, ne smem izpustiti vajeti iz rok. Močan moram biti, da ne podležem izkušnjam. Ta pa je želja po miru, po odložitvi orožja, po umaknitvi z bojišča. Glej! Vse svoje bistvo sem razkrojil v najmanjše potankosti, kakor pajek sem zdrknil po vseh nitkah svojega omrežja v sleherni kotiček svoje nature; nečesa nisem zasledil: odkod ona vrhovna oblast, odkod ona zadnja instanca, ki urejuje, nadzoruje in vodi vse moje bitje in žitje. Tam, vidiš, tiči jedro svobode tega stroja, ki ga imenujemo človek. Tam je skrivnostni činitelj, ki drži vse niti te lutke v svojih rokah. Tam je tisto, čemur

pravimo »jaz«. Čuj me! Ko sem izvedel, da nimam na tem kontinentu ničesar več pričakovati, me je zgrabila nedopovedljiva žalost; neizrečeno sem si zaželel, da bi vsaj za trenutek zapadel omami, se pogreznil v reko pozabljenja, v Lete. Na vsaki postaji sem že sklenil, da popijem steklenico vina ali kozarec žganja: nekaj me je vselej zadržalo, rekoč v meni: ne odnehaj, ne vdaj se. Čutil sem: požirek pijače bi bil zame moj Waterloo. Velika beseda to: Waterloo. Vzdržal sem in zmagal. Utrujen sem sedaj. — Ko mi je povedala, da se je poročila, je dolgo nisem razumel. Potem sem jo vprašal: Kaj naj storim? Dejala mi je: Zmerom si si želel v Ameriko, v južni del novega kontinenta. Potuj tja. Pomagati ti hočem. Denarja imam. Kar vzemi. — Vzel sem. Preskrbela mi je tudi potni list. Sedaj ima izvrstne zveze. Nisem se sramoval, izkoristiti jo. Razkril sem se ji. Ali sedaj ni imela poguma, da bi mi bila zabrusila psovok v obraz. Kriva je stala pred krivim.

Ti, čuj!« je vzkliknil nenadoma. »Kakšen slepec sem vendar! Saj je jasno ko beli dan. Usoda. Ali čutiš prst usode? Po kako zaviti poti se mi izpolnjuje pravadna želja! In jaz nisem ničesar videl. Kak mir je naenkrat legel vame! Saj to je sreča, to je nova pot! To ni več beg, to je pohod k novi zmagi. Ta trenutek sem se šele zavedel, kakšna radost me čaka tam preko morja. Izpolnitev daljnih, otroških sanj. Pomisli, človek! Čez nekaj dni se bom zibal že sredi morja, gledal brezbrežno vodno gladino, od nobenega obzorja omejeno, silne valove bom videl, ves v pričakovanju novega, kakor nekdanj Kolumb. Tisoč novih možnosti se odpira pred mano. Ves svet se mi zdi kakor eno samo ogromno lovišče in dano mi je, biti lovec v njem. Ah, in gledal bom s temi svojimi večno žejnimi očmi prostrane pokrajine, širne, v neskončnost segajoče pampe, z visoko travo porasle, po katerih brodirajo silne črede goveda, pastirje na iskrih konjičih bom videl, rjavopolte može, divje in ognjevite, nikoli mirujoče. V ozadju bodo rezale nebo mogočne Ande, orjaški zasneženi vrhovi — in po deželi se bo valila kakor morje široka reka, ob njej pragozdovi in v teh jaguarji in opice in prekrasne ptice, rože moževe velikosti, bajnopisani metulji in čudovite kače, s strupom nabite, vse živo, drhteče in trepetajoče, večno znamenje klitja in bitja — do nebes segajoča pesem svobode. — Morda, semtertja, me bo premagalo domotožje, želel si bom, da bi videl obraze, ki so mi bili dragi, kraje, kjer sem prebil ure ljubezni in boja in odkoder sem odnesel poraze in rane in tudi zmage — vse to bo, ah, tako daleč, tako daleč za mano. Ali človek mora naprej. Vsak zastanek pomeni popuščanje moči, željo po miru, kal smrti. — Ti, čuj! Iz Amerike ti bom pisal. Če bom prišel do denarja, ti ga pošljem, da se pripelješ za mano. Če se pa tebi prej usoda nasmehne, nikar ne odlašaj. Poišči me. Saj svet ni dandanes bog ve kako velik. — Evo postrežčka!«

Mož je znosil Robertovo prtljago na voz, ki je čakal pred vežo. Ko je bilo delo opravljeno, smo šli na postajo. Ko je prisopihal vlak, me je Robert iznenada objel.

»Zbogom, Evropa!« je dejal s tihim, pridušenim glasom. Nasmehnil se je, da bi zakril vlago v očeh. Toda ko je skočil na vlak, je bil že zopet ves v ognju. S krepkim, energičnim glasom je ukazoval, kam mu naj postavijo njegove stvari. Ko se je začel vlak pomikati dalje, mi je še enkrat bežno stisnil roko in skoro sem ostal sam, s praznim in žalostnim srcem.

KNJIŽNA POROČILA

Jože Kranjc: Ljudje s ceste. — Film dveh dni. — Izdala Cankarjeva družba v Ljubljani. Tiskala Ljudska tiskarna v Mariboru 1931. — Strani 119.

Med letošnjimi knjigami Cankarjeve družbe je zbudila največ zanimanja Kranjčeva knjižica, ker se je z njo dostopno predstavil nov pisatelj in ker je to pri nas velik dogodek. Suša zadnjih literarnih let nas uči, da bo le treba odpreti kaj mladih glav, v katerih je za življenjem »razdrapane dobe« ostal pristen odtis. Potrebna nam je nova beseda, ki se otrese filistrstva in snobizma, artizma in malikovanja pred tujimi vzori.

Tako literaturo prinaša med mnogimi skoraj prvi avtor malomestnega filma. Njegovi ljudje s ceste sicer še niso živi, prebežno jih riše in s skromnimi sredstvi, a živ je junak, kateri spreminja od petega poglavja ta film v povest. Nič mu ne škodi, ko ga pisatelj z ironijo taji.

Ivan Možina ni več mlad. Bil je vojak v svetovni vojni, potem profesor. Spoznamo ga v njegovem svetu, med majhnimi ljudmi. Že iz prvih besedi pri stojnici, kjer je mladi dijak kramljal z branjevko, dobimo občutek, da mož ni navaden človek. Ni se predstavil, toda v dijaku je zbudil začudenje. — »Kaj ne! Prvič v življenju sva se videla, on pa je bil tako domač, ko da se pozna že od nekdaj. — Zazdelo se mi je celo, da bi mi ta človek mogel pomagati. Slepo bi mu verjel.« — Tako ga označuje in zapisuje njegovo izpoved. — Srečen bi moral biti, da bi se smel imenovati potepuha! Vagabunda, ki stoji takorekoč življenju ob strani in posega vanj s svojimi rokami, kadar se mu zahoče ali kadar smatra to za potrebno! Seveda ti ne poznaš življenja in te spravi s tira vsaka najmanjša stvar. Si še mladič, ki prav gotovo boleha še na vprašanju, ali je Bog, ali ga ni, in se ne zavedaš, da te na tem svetu to ne sme brigati! Si takorekoč v toku, namesto da bi se dvignil in opazoval življenje od strani.

Vsak človek ima svoj namen, ki je določen po večnih prirodnih zakonih. Kdor se klica narave zavé, ta se mora otresti vseh spon in se mora truditi, da zadosti svoji večni dolžnosti. —

»Kaj sem? Ivan Možina, svoboden človek. Mož s ceste, kakor vas je na tisoče — potepuh, ki je pustil profesorski stol in stopil iz šolske sobe. Modroslovec, ki je vrgel knjige po tleh in čita le naravo, dneve in noči pa ljudi.«

Učiti one, ki se učiti ne znajo ali ne morejo, odpirati sobratom oči, to je njegov poklic. Nosilec življenjske modrosti, ljudski glasnik je torej Ivan Možina. Iz malih razmer je razumljiv tudi slog njegovega dela. Pedagog je, govoriti mora s človekom neposredno, sam je, brez moči, da postaja že smešen, predmestni Martin Kačur, toda doslednejši od Cankarjevega idealista, bolj miselno kot čustveno naraven. Spremeniti hoče življenje, je socialno aktiven in ima dovršen moški ideal. — »S tako cmerikavostjo bi morda ugajal mlademu betežnemu dekletu — možu ali krepki ženi nikoli!« Tako pravi obupajočemu, negodnemu mladeniču — abiturijentu.

Nehote pa dobimo vtis, da sta si sorodna, oba miselna človeka, oba analizirata sebe in premagujeta samoljubnost. Odpovedala sta se sreči, ki »zavisi od petsto metrov razdalje.«

V družabnem boju med proletarijatom in kapitalom poznata človekovo mesto, toda Možinov poklic je poslanstvo in nekaj igralskega je v njegovem vedenju, ne, ne, nič igralskega. Smrt mu je prav tako svet zakon kakor življenje... Kljub vsemu pojmeta po samih majhnih opravkih: na sprehod, kjer srečata žuželko, govorita o vojni, o

svobodi — telesnem in duhovnem suženjstvu, ki je še hujše. — »Popolnoma svoboden sem — pravi Možina. — Nikdo ne razpolaga z mojim življenjem, pač pa me imajo tisoči in tisoči radi iz vsega srca!«

Teh besed sem se spomnil pozneje, ko je ležal pred menoj v krvi — pravi pisatelj.

Vrneta se med ljudi, v mestno gostilno, opazujeta, jesta, Možina mu prizna, da je slikar in si pošteno služi svoj kruh, opazujeta gospodo, Ljubljano, modrjeta, vedno se vrača socialni problem; razvoj, izobrazba, delo od človeka do človeka med delavci, brezposelnimi, barakarji itd. Možina ga vzame s seboj v tovarno. Kratek obisk, nesreča, stroj, inženir; to napravi nanj močan vtis. Cesta. V branjevkinem domu. Ljudje v barakah, beda. Marseljeza. Alkohol. Smrt bedne starke. Vse to je Možinov svet, tu bi ljudem pridigal.

Skozi noč potujeta na Oljsko goro — v kozolec na polju. Tu prenočita med klateži. Valovi z ulice preplavljajo polje. Letak. Včasih se zablešči nov svet. Brezposelni starček se trka na prsi. Vsak spomin je odmev življenja, trd boj za obstanek, drobec poleg globoke misli. Noč. Iz megle prodira hladni jutranji zrak.

Ivan Možina prebudi mladeniča in mrzlično hiti v mesto, na demonstracijo. Nihče mu ni povedal, kaj se pripravlja, čeprav so vsi vedeli. Nekaj se bo zgodilo brez njega, morda proti njemu. V hrupu javnega shoda in v pohodu množice slutimo Možinovo smrt.

Konec povesti je v knjižici odsekan. Pisatelj ga je objavil v »Ljubljanskem Zvonu«, a tudi ne moremo reči, koliko ga je spremenil. Možina pade, množica gre preko njega.

Pisatelj je v filmu dveh dni zajel povest, ki bi lahko trajala leta in leta. Možina je dozorela osebnost, duhovna osebnost v borbi, le da je njegova pot brezosebna — Možina je v filmu že asket — ker eden še nič ne pomeni, ena lastovka ne naredi pomladi — bi rekel pregovor.

Močna tragika Možinovega življenja je pri pisatelju našla močnega oblikovalca. Kranjc je osvetlil junaka od vseh strani, zanemaril je le razvoj tega človeka. Toda ne zgolj slučajno. Saj Možina ni enkratni človek, temveč predstavnik novega idealizma in sicer slovenski predstavnik, torej produkt enega naroda. Avtor mu celo s Freudom polaga na jezik misel, da je njegovo usodo odločila že rodbinska vzgoja, česar pa se mu ne posreči dokazati. Resnica je, da se ta tip pri nas izgubi v množici, da ne najde tal in resničnega stika z življenjem. Nima delovnih sredstev, ker je čutno anarhist. To je drugi korak iz Cankarjevega idealizma, prehod od romantike v racionalizem, in je druga faza v razvoju slovenske inteligence. (Ako je bil učitelj Kačur prva.) Pisatelj Jože Kranjc nam je torej snel v tem filmu tisti del našega narodnega razvoja, ki se drugod imenuje — zveza inteligence z delavstvom. Značilni konec je smrt slovenskega idealizma. Pripravil nas je pisatelj nanjo že prej.

Reporterski slog je — kakor vidimo — zrastel z vsebino. S tem je Kranjc dokazal svojo originalnost in umetniško zrelost. V tem slogu pa se zelo občutno tržejo nekatera mesta, dočim so manj pomembni prizori razvlečeni. Tudi ko upoštevamo odsekani konec, se snov še ni razdelila enakomerno. Uvod je dolg pet poglavij (30 strani) in vendar šibak, dočim so nekatera poglavja močna, posebno šesto. Dvigne se do višine, ki jo obeta pisateljeva izpoved v predgovoru. Preko vseh naštetih napak zmaguje mogočna vsebina, zato moramo Kranjcu priznati uspeh.

Jezikovno se mu prvi film ni posebno posrečil. Njegova slovenščina je sicer razumljivo vsakdanja, ima pa še nekaj nemčizmov in ljubljansčine: Usedel sem se (8) — grlov (117) itd. Tembolj nas morata razveseliti gibčnost izraza in živahnost pripovedi, ki imata predvsem umetniško vrednost.

Zunanost knjige je določena s Kreftovo fotomontažo po nemških vzorcih in skromna.

I. G.

GLEDALIŠKA POROČILA

Ljubljanska drama.

Leonid Andrejev: Mladoletje. (Poslovenil Ost.)

Na prvi videz kaže to mladostno, lirično mehko delo Leonida Andrejeva komaj poznejšega avtorja »Rdečega smeha«, »Črnih mask« ali kaknega »Brezna«. Vse je prepojeno s tenko melanholijo, ki preide pogostoma celo v sentimentalnost. Vendar daje izbira snovi že slutiti tistega Andrejeva, ki je pozneje z neko bolešno naslado vrtal po najbolj mračnih kotičkih človeške notranjosti. Študent Gluhovcev, idealist in ves zakopan v »večnih« problemih, se iznenada z vsem ognjem svoje mladosti zaljubi v Olgo Nikolajevno, otrese se vseh nepotrebnih razglabljanj in živi samo še tej ljubezni. Neizrečeno je srečen. Olga mu čuvstva vrača, toda sreče ne more deliti z njim; nesrečnica je, »žrtev« socialne bede. Mati, zvodnica, jo prodaja za denar pohotnejšem in razbrzdancem. Dekle si teh dejstev ne upa povedati Gluhovcevu, boječ se, da bi jo nehal ljubiti. Naposled se mu le mora izpovedati. Čeprav je sklenila, da se bo rešila tega brezna, jo nesrečne razmere zopet in zopet poženejo vanj. Mati, pijanka iz obupa, jo še dalje prodaja. Med drugimi nekemu von Rankenu, upokojenemu vojaškemu zdravniku. Mladi podporočnik Grigorij Ivanovič, ki ga nesrečna starka tudi privede k svoji hčeri, se spre z Gluhovcevim, toda ko ima priti do katastrofe, se pokaže, da so on kakor tudi vse ostale osebe — sami dobri, nesrečni ljudje, prave »žrtve« življenja. Edini von Ranken ostane pod svojo navidezno dostojnostjo ostuden pohotnejš. Nemara mu je dal zato avtor tuje ime, ga naredil za tujca? To bi bil znak neke neobjektivnosti, pristranosti, ki se kaže na drugi strani tudi v nekem pretiranem »razumevanju« človeških slabosti kakor tudi v njih nedramatičnem »opravičevanju«. Svet je v tej drami ostro ločen v svetlobo in temo.

Vkljub tem morebitnim nedostatom je ohranilo delo neko čudovito svežost, neko rahlo, lirično melanholijo, ki ne zgreši zlepa svojega učinka. Zdi se, kakor da je bilo napisano vse iz enega občutja in v eni sapi.

Režijo je imel v rokah ravnatelj *Golija*, ki je rahlo vodil razplet dejanja do viška v zadnji sceni. Potek dogodkov se je razvijal kakor sam od sebe, v prvem dejanju še nekam neokretno, pozneje vedno bolj strnjeno in dosegal ob koncu lepo ubranost. Režiser je lirično, skoraj sentimentalno občutje še podčrpal.

Olga Nikolajevno je igrala *Vida Juvanova* v glavnem naravno in prepričevalno, z nekaterimi šibkejšimi, pa tudi z nekaterimi pretresljivimi momenti. *Gluhovcev*, ki ga je podajal *Jan*, se mi je zdel spočetka nekam premedel in tudi prenaiven, dokler se ni v zadnji sceni, ko bruhmeta ves njegov gnev in zatajevana bolečina na plan, vzel do prepričevalne moči. *Medvedova* je bila kot *Olgina* mati rezka, morda spočetka celo preveč, vendar je podala ostro izoblikovan tip. *Cesar* je bil kot *Onufrij* ganljivo medvedje simpatičen; prevečkrat si je v svojih vlogah enak. Dobro izdelan značaj je podal *Kralj* v *von Rankenu*; oduren je bil v svoji perverzni pohoti. Izvrsten je bil *Levarjev* *Grigorij Ivanovič*, nov in svež. Pesem o dvanajstih razbojnikih je zapel z izredno toplino; bila je višek nastroja v drami. Ostali kakor: *Gradiš*, *Plut* (posebno posrečen), *Sancin*, *Jerman*, *Slavčeva*, *Boltarjeva*, *Rakarjeva*, *Lipah*, *Smerkolj*, *Bratina*, *Potokar* itd., so se dobro vlagali v celoto.

Predstava je učinkovala s svojim razpoloženjem. Inscenacija *Uljanischeva* je bila delu primerna.

Vladimir Bartol.

ALI VESTE

da je beograjska »Politika« za novo leto razpisala več nagrad (najvišjo v znesku 3000 Din) za najboljše kratke novele, kot jih ta list redno skoraj v vsaki številki priobčuje. Na uredništvo je v določenem roku prišlo nič manj in nič več kot 1419 novel in črtic. Ta uspešna poteza »Politike« in njena kulturna praksa bi prav lahko služila za vzgled raznim slovenskim dnevnikom, kjer najdete originalne podlistke kvečjemu za prvi april.

da je marca meseca obhajal šestdeseti rojstni dan Heinrich Mann, ki ni ne po svojem delu ne po zmožnostih prav nič manjši kakor njegov soimenjak Noblovec Thomas Mann. Ob šestdesetletnici izide v založbi Kiepenheuer najnovejša njegova knjiga »Duh in dejanje, Francozi od 1780 do 1930«, ki vsebuje portrete Stendhala, Zolaja, Anatola Francea, Flauberta, Victorja Hugoja i. dr.

da je najnovejša literarna senzacija v Parizu Jean Giono, ki je dobil v kratkem tri velike literarne nagrade: Prix Pierre Courard, Prix Brentano, Prix de la Societé des Gens des Lettres. Star je 35 let in se je oglasil v javnosti šele pred tremi leti z zbirko pesmi. Paul Valéry in André Gide sta se zavzela zanj in sta mu pripravila pot v največje revije, da je na mah postal slaven. Objavil je dva večja romana »Un de Beaumugnes« in »Régain«. Zanimivo je dejstvo, da je živel daleč od vse literature v južnofrancoskih Alpah in ni pripadal nobeni šoli. Ima pa samo eno napako: da je njegov jezik in lirični prozni slog, ki krije in kroti veličastno in panteistično razgibano vernost njegove vsebine, neprevedljiv.

da je Edgar Wallace z delom svojih honorarjev kupil veliko časniško podjetje »Sunday News« in postal tako časniški lord kot Beaverbrook ali Rothermere. Z dnevnikom »Sunday News« hoče uresničiti svoje velike namene v korist človeštva. Njegov list bo »absolutno resnicoljuben« in bo zastopal liberalno politiko.

da isti Edgar Wallace ogorčeno zavrača sumničenja, da bi njegovi nešteti romani bili produkt organizirane literarne družbe na trgovski podlagi.

da ima isti Wallace, romano- in igropisec, posestnik nekaterih londonskih gledališč in varietejev, izdajavec dnevnikov, reporter, politik in kriminalni izvedenec, tudi rekord v literarnem pisanju: dela od 7 zjutraj do 23 in stalno zaposluje razen sebe še dve tipkarici in en diktafon.

da se je končno sestavil odbor, ki naj izda Nietzschejevo zapuščino in da Nemci temu odboru preveč ne zaupajo, da bo izpolnil svojo nalogo, ker sta v njem med drugimi Oswald Spenser in profesor Oehler, član Nietzschejeve rodbine, ki si je do zdaj toliko prizadevala, da bi onemogočila popolno izdajo zapuščine velikega filozofa.

da je v založbi Rowohlt v Berlinu izšel film »Na zapadu nič novega« v knjigi s 200 fotografijami. Knjiga stane samo 2'85 RM in je izšla zaenkrat v — 60.000 izvodih.

da je najstarejše francosko gledališče »Commedie Francaise« imelo v letu 1930 v Parizu 485 predstav poleg gostovanj v inozemstvu. Zanimivo je to, da prevladujejo francoski klasični avtorji in sicer zelo močno: Moliere je doživel 75 predstav, Alfred de Musset 70, Victor Hugo 40, Marivaux 24, Corneille 20, itd.

da je berlinsko gledališče Volksbühne pred nedavnim časom uprizorilo dramo Stefana Grossmana »Die beiden Adler« (Oba Adlerja), ki obravnava umor avstrijskega predsednika grofa Stürgkha v jeseni 1915. Drama je uspela.

da je v literaturi začelo zmanjkovati snovi in oseb in da morajo zlasti avtorji biografskih romanov segati po vedno bližjih in nepomembnejših ljudeh. Med drugimi je izdal v Deutsch-Schweizerische Verlagsanst. neki Tacitus Redivivus biografijo Adolfa

Hitlerja pod naslovom: Die grosse Trommel, Leben, Kampf und Traumlallen Adolf Hitlers. (Veliki boben, življenje, boj in sanjsko blebetanje Adolfa H.)

da na Angleškem ljudje beže od sodobne problematike v literaturi in si žele oddiha ob zgodbah, ki so jim daleč in po svoji vsebini deveta briga. Le na ta način si moremo razlagati, da je zadnji čas zasijala nova zvezda v osebi lady Eleanore Smith, sestre časniškega lorda Birkenheada, ki je dosegla ogromen uspeh z neprežvekljivo limonada-stim romanom »Flamenco«.

da so pa kljub temu prodali v prvih treh mesecih letošnjega leta povprečno 2000 izvodov angleškega prevoda romana »Die Menschen im Hotel« (Ljudje v hotelu). Spisal ga je Nemec Vicki Baum in je zdaj izšla nova izdaja v 50.000 izvodih.

da se je Bernard Shaw sprijaznil s filmom in je začel celo pisati manuskripte za zvočni film. A storil je to malo pozno, zakaj pri prvi premijeri njegovega zvočnega filma »How he Lied to her Husband« (Kakor on vara njenega moža) so vsi poslušalci kljub pijeteti do Shawa zehali in dremali.

da imajo pariški pisatelji tiho zvezo za podpiranje siromašnih pisateljev, ki niso po lastni krivdi siromaki. Zveza šteje 40 znanih pisateljskih in 15 založniških imen. Založniki plačajo petkrat tolik mesečni prispevek kot pisatelji in zveza pošilja podpore naravnost potrebnim. V zvezi so med drugimi André Gide, Roger Martin du Gard, Jules Romains, Henri Duvernois, André Maurois, Maurice Bedel, Maurice Maeterlinck, Gaston Galimard in še 32 drugih.

da je februarja umrl v Parizu pisatelj, časnika in kritik Henri Gautiers-Villars, eden od kraljev pariškega literarnega in svetskega življenja. Bil je zelo na glasu — dobrem in slabem — glavna njegova zasluga pa bi bila, da je bil mož pisateljice Colette, ki je dosegla največje uspehe šele pod njegovim vodstvom, vplivi in pobudami. No, bila je še toliko poštena, da je izdajala slovite Claudine romane pod svojim in njegovim pseudonimom.

da je

Nabral Mirko Javornik.

IZ ZALOŽBE IN UREDNIŠTVA

Opozorila

Kdor kake številke revije ne prejme, je znamenje, da se je na poti izgubila. Ako nam sporoči, da je ni prejel, mu jo še enkrat pošljemo. Sporočiti pa mora najkasneje 6 tednov po izidu.

*

Tudi tej številki smo priložili položnice. Naročnike prosimo za nakazilo naročnine za mesec maj. Tiste pa, ki dolgujejo še za prejšnje mesece, prosimo, da poravnajo sedaj v celoti.

*

Vse naročnike, ki še nimajo knjig, ki so izšle lansko leto v naši založbi, opozarjamo, da jih imamo le še malo v zalogi. Kdor jih želi imeti, naj jih naroči takoj. Dobi jih lahko tudi na daljše obroke.

*

V tisku je tretja redna knjiga za tekoče leto roman *Siama O'Flahertyja* »Noč po izdaji«. Delo, ki ga je prevedel mojster slovenskega jezika *Oton Župančič*, bo izšlo v krasni notranji in zunanji opremi v mesecu juniju. Prodorbneje bomo o tej knjigi še poročali v naslednji številki »Modre ptice«.

NAGRADE

Kdor pridobi enega novega naročnika, mu pošljemo brezplačno eno izmed sledečih knjig:

Anton Čehov: *ANJUTA*, novele. V mehko vezano.

Prosper Mérimée: *ŠENTJERNEJSKA NOČ*, roman. V mehko vez.

John Galsworthy: *TEMNI CVET*, roman. V mehko vez.

Walther Scott: *IVANHOE*, roman. V mehko vez.

Knut Hamsun: *PAN*, roman. V platno vez.

Ivan Cankar: *MOJE ŽIVLJENJE*. Vez.

K. Chesterton: *ČETRTEK*, roman. Vez.

R. Kipling: *KNJIGA O DŽUNGLI*. Vez.

Kdor pridobi dva naročnika, lahko izbira med sledečimi knjigami:

Anton Čehov: *ANJUTA*, novele. Vez. v platno.

P. Mérimée: *ŠENTJERNEJSKA NOČ*. Vez. v platno.

J. Galsworthy: *TEMNI CVET*. Vez. v platno.

W. Scott: *IVANHOE*, roman. Vez. v platno.

B. Kellermann: *TUNEL*, socialen roman. Vez. v platno.

H. Barbusse: *OGENJ*. Vez.

D. G. Mukeržji: *MLADOST V DŽUNGLI*. Vez. v platno.

K. Hamsun: *GLAD*, roman. Vez. v platno.

Kdor pridobi tri naročnike, izbira med sledečimi knjigami:

Dr. Franceta Prešerna: *ZBRANO DELO*. Vez. v platno.

F. M. Dostojevskij: *SELO STEPANČIKOVO*, roman. Vez. v platno.

A. Čehov: *ANJUTA*. Vez. v polusnje.

P. Mérimée: *ŠENTJERNEJSKA NOČ*. Vez. v polusnje.

J. Galsworthy: *TEMNI CVET*. Vez. v polusnje.

W. Scott: *IVANHOE*. Vez. v polusnje.

Kdor pridobi štiri naročnike, lahko izbere eno izmed sledečih knjig:

Mihael Arcibašev: *SANIN*, roman. Vez. v platno.

F. M. Dostojevskij: *ZAPISKI IZ MRTVEGA DOMA*. Vez. v platno.

F. M. Dostojevskij: *BESI*, roman. Vez. v platno.

Henrik Sienkiewicz: *Z OGNJEM IN MEČEM*, roman. Vez.

Kdor pa pridobi deset naročnikov, prejme eno izmed veledele:

L. N. Tolstoj: *ANA KARENINA*, roman. Vez. v platno.

F. M. Dostojevskij: *BRATJE KARAMAZOVI*, roman. Vez. v platno.

Vse te nagrade bomo razpošiljali od 15. maja dalje. Da olajšamo naročnikom delo, smo zopet priložili reviji posebne naročilnice.

KLIŠEJE

vseh vrst po
fotografijah
ali risbah

izvršuje
najsolidnejše
klišarna

ST. DEU

LJUBLJANA

DALMATINOVA 13

STAVBNO
IN POHIŠTVENO
MIZARSTVO

FRAN ŠKAFAR

LJUBLJANA
RIMSKA C. 16

ZALOGA POHIŠTVA
IN PISARNIŠKE
OPRAVE

TELEFON ŠT. 2823

Motite se

če mislite, da so vsi pisalni stroji
enaki. Kakor se razlikuje člo-
vek od človeka, tako so različni
tudi stroji. Najboljši med dobrimi
pa je brez dvoma

Erika

Zahtevajte prospekte:

THE REX Co.

Ljubljana, Gradišče št. 10

**P
a
z
i
t
e**

pri nakupu šivalnih strojev na
najboljšo znamko in to je Pfaff!

PFAFF šivalne stroje

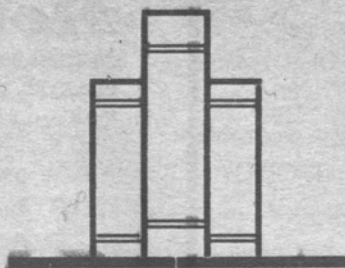
za rodbino, obrt in industrijo z več-
letno garancijo kupite ugodno tudi
na obroke pri trdki

IGN. VOK

Ljubljana, Tavčarjeva ul. 7

ali pa v podružnici
Kranj in Novo mesto.

Pouk v vezenju brezplačen!

**Salda-konte — Štrace — Journale — Šolske
zvezke — Mape — Odjemalne knjižice
Risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

**Knjigoveznica
Jugoslovanske tiskarne
v Ljubljani, Kopitarjeva ulica 6
II. nadstropje**

Kolinska

TVORNIČA CIKORIJE

**Okusna
in zdrava
je
Kolinska
kava**

